

Kampen om den danske Hær 1740—66

Af

JOHN DANSTRUP

Under A. G. Moltkes og den ældre Bernstorffs Styre naaede Kampen om den nationale Hær et Højdepunkt i Danmark. Den lange Strid, der delte Vandene i det politiske Liv, er blevet behandlet af baade militær og politisk Historieskrivning. I sin stort anlagte Oversigt over det 18. Aarh.s Danmarkshistorie giver Edvard Holm dog kun en kursorisk Skildring af de vigtigste Forordninger. Hovedindsatsen er blevet gjort af K. C. Rockstroh i hans Arbejde over den nationale Hærs Udvikling i Danmark, der ved sin Fremkomst betød en meget stor Landvinding for dansk militærhistorisk Forskning. Rockstroh havde bl. a. gennemlæst flere vigtige Indlæg forfattet af de militære Reformatorer, og gav paa Grundlag heraf en Skildring af Hærens Tilstand ved Aarhundredets Midte og af det følgende Reformarbejde under St. Germain. Rockstroh anerkendte vel i sin Fremstilling paa visse Punkter de opnaaede Forbedringer, men stemplede iøvrig St. Germain som en i Forhold til den danske Omvæltning amatør-mæssig Reformist, en Bedømmelse, som kun i nogen Grad er mildnet i Biografien over St. Germain fra 1941¹. Hvad man savner i Rockstrohs Skildring, er et Forsøg paa at sætte de enkelte Reformforslag i Relation til hinanden, videre at bringe dem ind i den europæiske Sammenhæng, hvor

¹ Dansk biografisk Leksikon XX (1941), 493—98.

de hører hjemme, og endelig foruden fra den militærtekniske Side at bedømme dem ogsaa udfra den hjemlige politiske Situation. Til Diskussionen af disse tre Hovedproblemer søger denne Skitse at yde et Bidrag.

Sammenhængen mellem den danske og den europæiske Udvikling forekommer ved en nærmere Undersøgelse ganske klar; det var Kampen mellem det franske og det preussiske Militærsystem, udkæmpet paa hjemlig Grund. Den indre Forbindelse mellem de enkelte Reformforslag, og deres videre Skæbne, fører endvidere ved en fornyet Gennemgang paa mange Punkter til en Omvurdering baade af Forslagenes relative Betydning og af den Rolle, de ledende Personer spillede under Reformerne; her først og fremmest til en Omvurdering af Forholdet mellem St. Germain og Elias Gähler. Og endelig var de militære Reformplaner intimt forbundet med den politiske Udvikling, der blev saa skæbnesvanger for den danske Regeringskreds efter Midten af Aarhundredet.

I en Del europæiske Stater var den gamle Enevælde i første Halvdel af Aarhundredet ved at vige for den »oplyste«, det vil blandt andet sige, at der skete et nyt Fremstød fra Kongemagten og Centralstyret mod den gamle Feudalisme. Man søgte at koncentrere Statsstyret yderligere bag Kongens Person¹. Borgerne begyndte samtidig at gøre sig stærkere hørt i det politiske Liv, og den tidligere Patriotisme begyndte saa smaat at glide over i en, ofte borgerlig, Nationalfølelse². Det centraliserende Styre naaede hurtigst frem i Preussen-Brandenburg. Frederik II

¹ Programmet fremtræder klarest i Alberonis Testament politique, (1754), 26 f, og Pombals Politisches Testament (1787), 15 passim.

² I Danmark er dette Skifte tydeligt mellem Tyge Rothe, Frederik Lütken og Sneedorff paa den ene Side og Nordmanden Eiler Hagerup paa den anden (Brev om Kærlighed til Fædrelandet 1767); jfr. Dorothea Biehl (Hist. Tidsskr. 5. R. III, 290), Andreas Schytte (Staternes indvortes Regiering 1773—76) og Indledningen til Indfødsretsloven ¹⁵/₁ 1776. Alle-rede hos Sneedorff kan man spore Vaklen, ligesom i U'dlandet hos v. Justi, Lessing og Rousseau.

roste sig af, at Militæretaten var den førende Stand i hans Lande, hvor Adelen som Officerer tjente Kongen og Borgerne var hans Soldater¹.

Begivenhederne i de større tyske Stater, Preussen-Brandenburg, Bayern, Sachsen og Hessen, men ogsaa i Frankrig — allerede fra Louvois' Dage — og endog i Østrig-Ungarn, vidner om, hvor nært Hærenes Udvikling var forbundet med de politiske Forandringer, og hvorledes den militærtekniske og den politiske Udvikling gensidig inspirerede hinanden. Manglerne ved Datidens staaende hvervede Hær var aabenbare. Man havde i de fleste Stater maattet blive staaende ved den decentraliserede Hærorganisation, der var et Levn fra den Tid, Hærene bestod af private Styrker i en Fyrstes Sold. Kaptejnen var Kompagniets Principal, og Kompagniet var en økonomisk og juridisk næsten selvstændig Enhed indenfor Hæren, la compagnie ferme. Rekrutteringen foregik dels i Hjemlandet dels, og især, i udenlandske Stater. Soldatermaterialet var naturligvis ikke altid det bedste; Deserteringen kunde ofte rejse vanskelige Problemer, baade af militær og økonomisk Art. Den kostbare Hvervning og endnu mere Opretholdelsen af Hæren i Fredstid nødvendiggjorde dertil en Udvidelse af det saakaldte Frifolkssystem, der oprindelig havde betydet, at et ringe Antal Numre i Kompagniet stod tomme, saa at Kaptejnen af Solden til disse kunde afholde Udgifterne til Reparationer og lægge paa Hvervepengene i den haarde Konkurrence om Folk. Efterhaanden var man imidlertid nødsaget til at frigive en stadig større Del af Kompagniets Menige til civilt Arbejde for en vis Del af Aaret, og det medførte dels, at Disciplin og Uddannelse svækkedes for disse Folk, dels, at de tilbageblevne var utilfredse over den for deres Vedkommende nødvendige Udvidelse af Vagthold o. s. v.

Indenfor Hærene stod Striden om, hvordan disse Mangler kunde rettes, naar man stadig ønskede en stor staaende Hær ogsaa i Fredstid. Mod de Officerer, der mente, at Manglerne

¹ Les principes généraux de la guerre (Oeuvres de Frédéric le Grand (1856) XXVIII, 7); jfr. Observations sur la constitution militaire et politique des armées de S. M. Prussienne (1777), Indl.

kunde rettes indenfor det bestaaende Hvervesystem og den decentraliserede Administration, stod de, som hævdede, at man maatte ændre hele Systemet og gaa over fra en overvejende hvervet Hær med en mindre Kerne af hvervede eller udskrevne indfødte Soldater til en Hær sammensat for største Parten af indfødte, enten hvervede eller udskrevne. Man indvendte, at hvis den staaende Hær virkelig krævede Opretholdelsen af et Frifolkssystem, var det dog naturligere at anvende det paa Folk fra den paagældende Stat, som man kunde udskrive uden større Bekostning og hvis Paalidelighed man regnede mere med. Det er karakteristisk, at en Senmerkantilist som v. Justi, der selv havde været i preussisk Krigstjeneste og var paavirket af den fremvoksende Fysiokratisme og de franske Encyclopædister, paa dette Punkt afveg fra den almindelige merkantilistiske Befolkningsteori, der havde støttet Indkaldelsen af fremmede Tropper.

I denne nye Hær skulde la compagnie ferme ophæves, og i Stedet oprettes en centraliseret Administration med Regimentschefen som Melleminstans mellem Ministerier, Overkommando og Menige. Louvois i Frankrig og Frederik Vilhelm I i Preussen havde forsøgt at naa dette Maal, men forgæves. En Nationalhær af hvervede og helst udskrevne indfødte Soldater krævedes saavel af Samfundsfilosoffer som Spinoza, Leibnitz og de franske Encyclopædister, som af Hærenes erfarne Ledere, Eugen af Savoien, der vilde almindelig Folkevæbning¹, og Moritz af Sachsen, der ønskede almindelig femaarig Værnepligt indført². Disse Krav kolliderede med det gamle Privilegiesystem og den Magtstilling, som Godsejerne mange Steder sad inde med. Deres Gennemførelse vilde betyde en Styrkelse af Centralmyndigheden.

De langvarige Krige under Ludvig XIV og Hvervningernes dermed stigende Kostbarhed blev imidlertid en Spore til at søge nye Udveje til sikrere og billigere Rekruttering. Det første Resultat blev Oprettelsen af Militsen eller militslignende Hjælpe-

¹ Se herom Max Jähns: *Geschichte der Kriegswissenschaften* (1889—91), 1537.

² *Mes rêveries* (1772) I, 9 f.

formationer, bestaaende af udskrevne Bønderkarle, som ekserceredes i korte Perioder og under feltmæssige Samlinger i Fredstid, og under Krig først og fremmest skulde anvendes til Garnisonstjeneste i Hjemlandet. Dette var et betydeligt Indgreb i Godsejernes Rettigheder, og en lang Kamp fulgte med de militære Myndigheder om Raadigheden over Bønderkarlene. I Praksis blev baade den preussiske og den franske Milits et ganske midlertidigt Opbud af Bønder, en ny *taille*¹. Som selvstændig Hær kunde den ikke anvendes, men som Rekruteringsreservoir for Felthæren, ikke mindst naar Krigene slog store Huller i de regulære Kompagnier, kunde Militsen gøre god Fyldest. Baade i den spanske og den østrigske Arvefølgekrig anvendtes den som Suppleringsbasis for Felthærene, og Franskmændene gik tidlig videre og indlemmede hele Militsafdelinger som særlige Feltkompagnier; det var de bekendte *grenadiers de France*. Foruden mere eller mindre mislykkede Forsøg paa at beholde Soldaternes Sønner i Hæren og drive Klapjagt paa Vagabonder greb man endelig under Krig til periodiske Udskrivninger, der paalagdes de civile Myndigheder at udføre, som de bedst kunde. Men kun i Sverige, Rusland og Tyrkiet naaede man frem til fast Udskrivning til den nationale Hær.

Allerede før Syvaarskrigen begyndte Reformisternes Interesse imidlertid at samle sig om den Udvikling, der foregik i Preussen med Kantonordningen. Den er siden blevet opfattet som et moderne Værnepligtssystem, grundlagt ved Kantonreglementet af 1/5 1733². Det er for denne Undersøgelse vigtigt at fastslaa, at den senere Opfattelse er fejlagtig, og at man før den franske Revolution aldrig kom udover Militssystemet. Frederik II ansaa selv Ordningen for en Episode i Hvervningens

¹ Jfr. den preussiske Regerings Betænkning, vedlagt Forordn. 1703, aftrykt i H. v. Gansauge: *Das brandenburgisch-preussische Kriegswesen* (1839), 207; videre v. d. Goltz: *Rosbach und Jena* (1883), 146 og *Mémoire des intendants soumis aux inspecteurs-généraux d'infanterie 1774*, aftrykt i *Mention: Le comte de St. Germain et ses réformes* (1884), 145; jfr. *Mémoires de Mr. le comte de St. G.* (1779), 247.

² Se f. Eks. Gansauge, 97 *passim*.

Historie¹, og et grundlæggende Kantonreglement har aabenbart aldrig eksisteret. Men vi kan følge Systemets interessante Udvikling, der var nært knyttet til den politiske Udvikling i Preussen. Frederik Vilhelm I bestemte 1713, at enhver, der udvandrede, skulde være at anse som Desertør fra Hæren², og 1714 søgte han i et Edikt af $\frac{9}{5}$ at fastslaa, at enhver ung Mand efter baade Naturens og de guddommelige Love var Kongen Tjeneste skyldig. I Ly af dette Program gennemførte Officererne da paa egen Haand Indrullering af Bønderkarlene i Tjenestelister for at faa Kompagnierne i Felthæren fyldt. Allerede i 1720'erne var det almindeligt, at Officerer af den indfødte Adel, presset af Mangelen paa Mandskab, indrullerede deres egne Bønder som Soldater, samtidig med at de gjorde dem til Frifolk i Størstedelen af Tjenestetiden for at beholde dem til Godsernes Drift. Snart udvidede de Systemet til Bønderne paa andre end deres egne Godser. Da hvert Regiment allerede fra Slutn. af 17. Aarh. havde haft sit særlige Hverveomraade omkring Standkvarteret, Kanton'en, fortsatte man Indrulleringen indenfor Kantonomraaderne, og disses Fordeling omordnedes ved Forordningen $\frac{1}{5}$ 1733, hvorved det eksisterende System ogsaa formelt godkendtes. Bønderdrengene indrulleredes allerede i 10-Aars Alderen, fik en Dusk røde Fjer anbragt i Huen og maatte ved Konfirmationen aflægge Faneed. Indtil Syvaarskrigen talte hvert Infanterikompagni paa o. 136 Md. 60 udskrevne Kantonister, der var Frifolk de ti Maaneder af Aaret og efter Rekruttjenesten kun indkaldtes hvert andet Aar i Øvelsестiden³. Resultatet af denne Omlægning var en Hær paa 80.000 Md. i en Stat, der talte lidt over 2 Mill. Indbyggere. I Virkeligheden var det preussiske Kantonsystem en fastere Militsordning, en radikal Videreførelse af franske og sydtyske Forsøg paa at knytte Felthær og Milits sammen og nedbryde Skellet mellem dem.

¹ Oeuvres de Frédéric le Grand I, 193; jfr. Joh. Richter: Beiträge zur Finanz-Litteratur in den preussischen Staaten (1781) I, 220.

² Max Lehmann: Werbung, Wehrpflicht und Beurlaubung im Heere Friedrich Wilhelm's I (Hist. Zeitschr. LXVII, 266).

³ v. d. Goltz, 87 f.

Til en moderne udskrevet Felthær naaede man ikke. Behrenhorst hævdede siden, at den preussiske Hær svækkedes ved sin »attacherede Milits«¹; v. d. Goltz kalder Ordningen et »Landwehrsystem«, og de preussiske Militære fandt netop i Kantonsystemet en af Hovedaarsagerne til Sammenbruddet 1806.

Med Systemets Udvikling var fulgt en radikal Udvidelse af Frifolkssystemet. Den Kritik, som længe havde lydt mod Frifolksordningen, kunde Kantonhæren altsaa ikke imødekomme. Tværtimod, Kantonordningen maatte for de klartseende blandt Reformisterne afsløre, at Fejlen ved Frifolkssystemet, som det praktiseredes, mere laa i Forbindelsen mellem Frifolksordning og Kompagnioekonomi, og at de nødvendige Ændringer kun kunde foretages i den økonomiske Administration. Kantonordningen viste, at Frifolkssystemet i sig selv endda maatte udvides i samme Takt, som man gik over fra en lille udenlandsk hvervet Styrke af professionelle Krigere til en stadig større Hær sammensat af Indfødte, som man udskrev fra deres civile Arbejde. Den almindelige Værnepligt sidenhen gennemførte jo netop et almindeligt Frifolkssystem efter den første Uddannelsesperiode, og det engelske Militærsystem, der skulde gennemføres fra 1947, og som blev Følgen af Presset for almindelig Værnepligt under de vanskeligste økonomiske Kaar og under akut Mangel paa Arbejdskraft, vil føre denne Udvikling logisk videre ved i en fast Turnus i Fredstid at lade hele Regimenter afgaa som Frifolk og kun lade dem bestaa paa Papiret, mens f. Eks. Faner, Journaler og fast Regimentsudrustning oplagres.

Alligevel vakte den preussiske Kantonordning Opsigt i de øvrige tyske Stater og i Frankrig, da den udvikledes, og Kanton-systemet indgik som Led i enkelte tyske og franske Militæres Reformplaner. Det syntes nemlig baade sikrere og billigere, samtidig med, at Landbruget ikke blev affolket, saaledes som der havde været Fare for tidligere i Preussen under de hensynsløse Presninger til den hvervede Hær. Meningerne var dog naturligvis

¹ Betrachtungen über die Kriegskunst (1798) I, 124.

stærkt delte, og mange Godsejere beklagede sig over Militærets Indgreb. Ofte anvendtes Kantonordningen som Skræmmebillede for Godsejerne, der modarbejdede Militsen; som de pommerske Jorddrotter udtalte i en Petition 1722, da Systemet var i sin Vorden: »De stavnsbundne Bondesønner staar nu ikke mere under Godsmyndighederne, men under Udskrivningsautoriteterne; af dem, og ikke mere af Godsejeren, skal de have Tilladelse til at gifte sig. Bonden ser ikke længere i Hovarbejdet for Godsejeren sin eneste Pligt, sin eneste Forbindelse med Staten og de højere Klasser»¹.

I Danmark mærkedes i høj Grad de samme Vanskeligheder, som de udenlandske hvervede Hære sloges med. Den danske Felthær rekruteredes i Fredstid ved Hvervning, hovedsagelig i de tyske Stater. I 1720 var o. 73 % af Rytteriets Menige og Underofficerer Udlændinge og i Infanteriet o. 76 %; i 1726 var Antallet i Rytteriet o. 67 %, i Infanteriet o. 72 %. Denne Hærs Kostbarhed førte til, at Frifolkssystemet i Praksis blev meget stærkt udnyttet, og hertil kom, at Hæren efter 1730 blev negligeret af Regeringen. De menige blev stadig afgivet til civile Opgaver som kgl. Bygningsanlæg, Vejanlæg etc., og deres Kaar var daarlige. De store Subsidier, som udenlandske Magter betalte Danmark til at opretholde Hæren, anvendtes ofte til andre Formaal, især til Hofholdningen².

Efter at det første Sammenstød med Sverige 1700 havde afsløret, hvor saarbart Danmark var militært, havde Frederik IV oprettet en Milits, som blev kraftigt udnyttet i den store nordiske Krig, hvor man havde gode Erfaringer om Militssoldaternes Indsats. Allerede dengang indkom der flere Forslag til Krigskancelliet om at indføre et kontinuerligt Udskrivningssystem

¹ Cit. Schmoller: Umriss und Untersuchungen zur Verfassungs- u. Verwaltungsgesch. des preussischen Staates im 17. u. 18. Jahrht. (1898), 278 ff.

² For forskellige Oplysninger om den danske Hærs Tilbagegang i Aarene 1730—40, for Vejledning og Korrektiver, især paa det militærtekniske Omraade, takker jeg ærbødigt Oberst Kyhl, som i mange Aar har arbejdet paa Rigsarkivet med den danske Hærs Historie.

for Felthæren¹, men Efterkrigstiden hindrede enhver større Ændring. Mens Hæren, uden Overgeneral i mange Aar, forfaldt i 1730'erne, og Militssystemet først og fremmest udnyttedes af Godsejerne, kom Dele af Felthæren i Aktion ved Rhinen 1734—36, og Overkommandoen høstede her nedslaaende Erfaringer om Deserteringen og Soldaternes Forhold². Fra Marts 1739 foreligger der i Krigskancelliet et paa sin Tid meget diskuteret Memorandum om den danske Hær, udarbejdet paa Grundlag af Erfaringerne 1734—36 og i Almindelighed tillagt General Amthor³. Han krævede, at hvert Feltregiment fast fik tildelt et Antal udskrevne Soldater.

April 1740 blev General Michael Numsen Overkrigssekretær efter at være designeret til Løvenørns Efterfølger Aaret i Forvejen. Dermed var Øjeblikket inde for den første maalbevidste Anstrengelse for at standse Nedgangen i Felthæren og reorganisere den efter moderne Mønster. Numsen havde været med paa de store Valpladser, havde mange Aars Tjeneste i danske Kavalleriregimenter bag sig, og ved sin Tiltræden sprang han forbi ti ældre Generaler. Næppe en Maaned efter hans Tiltræden indsendtes et nyt Reformforslag til Krigskancelliet. Det er bevaret anonymt, men maa hidrøre fra General Prætorius, der tidligere havde været Gesandt i Berlin og kendte det preussiske System særdeles godt⁴. Han foreslog som en første For-

¹ Se f. Eks. to anonyme udaterede Betænkninger fra den store nordiske Krig, videre det store anonyme Forslag ²⁸/₃ 1710, og Generalintendant H.C. Platens Alleruntertänigste Proposition ²⁶/₁₀ 1721 (jfr. RA.Krigskancelliet 1679—1763: Adsk. Projekter i Chr. V og Fred. IV's Tid); jfr. K. B. Ny kgl. Samling 779 4to.

² Se Generalerne Mörner, Amthor og v. Scholtens Indberetninger til Krigskancelliet 1734—36, især ¹⁸/₁₂ 1735, ¹⁴/₁, ¹/₃, ⁵/₄ 1736 (RA.Krigskanc.: Rel. f. Officerer i Udlandet); jfr. senere Andreas Hauchs Indberetning ¹/₂ Febr. 1742 fra Finland og Prins Frederik Georg af Beverns ²⁷/₃ 1746 fra Belgien.

³ Om hans Plan og dens videre Skæbne, se K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale Hær i Danmark (1926), III, 151 ff.

⁴ At Prætorius var Planens Forfatter, slutter jeg deraf, at Numsens Betænkning »over Gen. l. Prætorius' PM« er et direkte Svar paa det nævnte

holdsregel at ophjælpe Rekrutteringen ved at indføre Soldaterbørnssystemet, som det var prøvet flere Steder i Tyskland, saa at Soldaternes Sønner skulde tilhøre Hæren, opdrages paa Statens Bekostning og siden indtræde som Soldater.

Det fremgaar af Numsens Svar, at Amthors og Prætorius' Forslag var ham en velkommen Anledning til at tage Initiativet til sin Reformvirksomhed. Felthæren var reduceret med 3500 Md. siden 1730. Nu foreslog han udvidet indenlandsk Hvervning, Udskrivning af Vagabonder, Indførelse af det foreslaaede Soldaterbørnssystem, Forbedringer af Kaserneforhold, forøget Hjælp til Soldaternes Familier, Oprettelse af Varmestuer for de Menige, og endvidere Indskrænkning af Frifolkssystemet for at lette de tjenstgørende Soldater for en Del af deres Garnisons-tjeneste og holde Frifolkene under længere Uddannelse. Samtidig foreslog han Nedsættelse af en Kommission til at undersøge hele dette Problem. Den skulde bestaa af Prætorius og Regimentscheferne, og han udvirkede til dette Formaal en kongelig Resolution paa Vallo ^{14/5}.

Numsen havde tydeligvis haft Fart paa med sit Forehavende. Allerede sidst i Juni fik han videre gennemført en Forøgelse af Hæren paa 1360 Md.¹ Forslaget om Nedsættelse af en Kommission, der kun omfattede Regimentscheferne og Prætorius, taget sammen med hans videre Fremgangsmaade, turde vise, hvad Numsen tilstræbte. Han vilde ophæve Frifolkssystemet helt og genskabe en permanent, slagkraftig Hær.

I Begyndelsen af Juli afgav en Deserteringskommission et Responsum, der angreb Frifolkssystemet som en væsentlig Aarsag til den udbredte Desertering fra Hæren². ^{23/7} udsendte Numsen da paa egen Haand en Rundskrivelse til samtlige

Forslag Punkt for Punkt. At det refererer sig til Maj 1740, ses af den kgl. Resolution, som afslutter Svaret.

¹ Se herom O. v. Munthe af Morgenstierne: Feltmarskal Numsen og hans Tid (1938), 48.

² Se Numsens Alleruntertänigste Antwort auf untert. Relation von der Conference 1741 (RA. Krigskanc.: Div. Sag. II).

Regimentschefer, at Frifolkssystemet skulde afskaffes, og at de derfor skulde indgive Forslag om den praktiske Udførelse og den nødvendige Regulering af Officerernes Løn, saa at de fik Erstatning for Tabet af de Penge, de indvandt af de Meniges Sold, der som Frifolk var beskæftiget i Haandværk eller Landbrug¹. Men allerede $\frac{6}{8}$ udsendte han sin færdige Plan til Hærens Generaler, endnu førend Regimentschefernes Svar var begyndt at indløbe².

Saaledes havde Numsen aabenbart handlet ganske egenmægtigt. Ved Kommissionsforslaget i Maj og Cirkulæret i Juli var han omhyggelig gaaet udenom Hærens Generaler, undtagen Prætorius, som han jo fra Forslaget i Maj vidste var reformvenlig. Og ved sin Plan af $\frac{6}{8}$, som han sendte Generalerne, var han kommet Obersternes Svar i Forkøbet, som han naturligvis kunde befrygte var negative.

Numsens Frygt viste sig at være vel begrundet. Allerede $\frac{9}{8}$ skrev Hærens Øverstkommanderende, Frederik Ernst af Brandenburg-Kulmbach til ham, og kritiserede baade Planen og hans Fremgangsmaade³, og paa et nyt Brev den følgende Dag maatte Numsen give en Undskyldning. Dertil begyndte nu Regimentschefernes Svar at indløbe. Langt de fleste forsvarede Frifolkssystemet, fordi det var Forudsætningen for, at Folk lod sig hverve, fordi det økonomisk muliggjorde, at Kompagnierne var fuldtallige ved Samling, og endelig, fordi Officererne kunde tjene en Ekstraandtægt til deres beskedne Lønninger. De kunde henvise til, at Frifolkssystemet efter de hidtidige Erfaringer, ikke

¹ Overkrigssekretærens udfærdigede Haandbreve $\frac{23}{7}$ 1740; jfr. Numsens Redegørelse til Feltmarskal Frederik Ernst i Beg. af August og den senere til Kongen den følgende Vinter (RA.).

² Dette kan først være sket i Tiden mellem $\frac{5}{8}$ og $\frac{3}{9}$; det første Svar er dateret Kolding $\frac{3}{8}$, det sidste Kbh. $\frac{2}{9}$. Om Ordren se Overkrigssekretærens udfærdigede Haandbreve $\frac{6}{8}$ 1740.

³ Brevet er vedlagt Regimentschefernes Svar. Fr. Ernst bebrejder Numsen hans Hastværk, og at Generalerne intet fik at vide før tidligst $\frac{7}{8}$, endelig at Numsen $\frac{23}{7}$ havde omtalt Ophævelsen af Frifolkssystemet som givet; jfr. Brev $\frac{10}{8}$ og Numsens Svar sammesteds.

mindst fra Preussens nye Ordning, i sig selv syntes at være uudryddeligt¹.

Kun faa Chefer angreb Systemet² — de fleste af dem havde gjort Tjeneste i Udlandet — og kun to anbefalede dets Ophævelse³, mens elleve direkte modsatte sig Ophævelse eller Ændringer, dette til Trods for, at Rundbrevet havde meddelt dem, at Ophævelsen allerede var afgjort, og de kun skulde udtale sig om den tekniske Gennemførelse. Paa den anden Side angreb samtlige Chefer den udenlandske Hvervning, som nødvendiggjorde Frifolkssystemet i den herskende Form. Afgørende var det imidlertid, at kun enkelte kunde foreslaa andre Udveje. Nogle, deriblandt Major Konrad Ahlefeldt, foreslog blot forøget Hvervning i Indlandet. Men to af de i Udlandet uddannede, Amthor og Kaas, krævede Militsmandskab afgivet til Hæren, som det skete i Frankrig og Centraltyskland, og fire Oberster samlede sig i en fælles Betænkning om delvis Udskrivning til Komplettering⁴.

Længere naaede man ikke, men Diskussionen havde røbet, at Numsen ved at rejse Frifolksproblemet havde ramt, ikke dette, men Hærens centrale Problemer, Rekruteringen og Økonomien. Udviklingen i det følgende Aar gjorde det blot endnu tydeligere. Chefernes Svar havde ganske vist ikke røkket Numsen, men han forstod, at man i hvert Tilfælde først maatte ændre Rekruteringen. Derfor gentog han sidst i August sit Forslag om Udskrivning af Vagabonder, Indførelse af Sol-

¹ Af de mange omfattende Betænkninger, der i Detailler giver Chefernes Syn paa Forholdene i den danske Hær 1740 maa man især fremhæve dem fra Sponneck Kbh. 16/8, v. Scholten Rendsburg 22/8, K. V. Ahlefeldt Kbh. Aug. og 17/8, Amthor Altona 2/8, Fölkersahm, Stürup, Vieregg og Paurenfeind Kbh. 6/8, Dombroick Rendsburg 6/8, Schaffalitzky de Muckadell Kolding 3/8, Bjelke Kaas Boltinggaard 6/8, Chr. August af Augustenborg 9/8 og Ove Juul Ravnholt 19/8 (RA. Div. Sag. II); se især Major Ahlefeldt 17/8 om Systemets Betydning for Hærens Økonomi.

² Staffeldt 12/8, Amthor 2/8, Bjelke Kaas 6/8, Ove Juul 19/8 og Stevens Fredericia 5/8.

³ Staffeldt 12/8 og Stevens 5/8 1740.

⁴ Fölkersahm, Stürup, Vieregg og Paurenfeind 6/8 1740.

daterbørnssystemet og endelig fri Adgang til Hvervning af Bønder over 36 Aar, som havde tjent ud ved Militsen, endvidere af Haandværkssvende og Købstadborgere, som hidtil havde været undtaget¹.

Dermed var Numsen kommet i afgjort Modsætning til Godsejere og Magistrater²; de første kæmpede for fri Raadighed over Arbejdskraften, de sidste for deres Privilegier. Frederik Ernst krævede da, at hele Sagen skulde overlades til en Kommission med ham selv som Formand og nogle faa af Armeens Generaler³, dem, Numsen havde forbigaaet, som Medlemmer. Dermed skulde Sagen altsaa helt undrages Numsen. Allerede i sit Brev til ham af 9/8 havde Frederik Ernst tonet Flag; man skulde kun arbejde for at forbedre Officerernes økonomiske Kaar, altsaa i Praksis befæste det gamle System. Kommissoriet udstedtes 14/11, og 8/2 1741 afgav Kommissionen sin Betænkning, der mundede ud i Kravet om et nyt Forplejningsreglement.

Saaledes havde Generalerne vendt Numsens Forslag til Kompagnichefernes Fordel uden iøvrig at ændre noget. Fri-folkssystemet bestod, i sin daværende Udstrækning og Form, i Kraft af, at Hæren maatte hverves dyrt i Udlandet, og at det var Kompagnicheferne, der skulde bestride Økonomien. At ophæve Systemet var umuligt. Hvad man kunde ændre, var Rekruteringsordningen og den økonomiske Administration. Det var det første Numsen efterhaanden havde forstaaet, og han havde derfor i sin sidste Plan fra August foreslaaet en begrænset Udskrivning og indenlandsk Hvervning. Kommissionen gik naturligvis ganske udenom dette Punkt. Den kendte Godsejers styrets Magt, — Tilhængerne af Udskrivning var som nævnt i afgjort Mindretal — og Kommissionen besluttede at køre videre i det gamle Spor, men med forøget Fordel for Kompagnicheferne ved Lønforhøjelse. Kommissionens fromme Forhaab-

¹ Numsen til Frederik Ernst Aug. 1740 (RA).

² Se hans egen Bedømmelse i Planen til Fr. Ernst.

³ Fr. Ernst til Numsen uden Dato 1740, med det endelige Svar paa Numsens Augustplan, — og Numsens senere Omtale deraf i en udateret Betænkning 1741.

ning, at dette skulde hjælpe til at indskrænke Frifolkssystemet, fordi Kompagnicheferne derefter ikke behøvede at indtjene saa meget ad den Vej, turde jo dog ved nærmere Omtanke vise sig illusorisk¹.

Efter dette forstod Numsen, at hans Plan i første Omgang havde lidt Skibbrud². Det lykkedes ham ikke mere at faa taget Sagen op fra den Kant. Saa begyndte han atter ved selve Rekrutteringen i Samarbejde med Kongen. Netop i disse Aar fik den kraftige Marineminister Frederik Danneskjold-Samsøe gennemført fast Udskrivning til Flaaden. Den østrigske Arvefølgekrig havde skabt en ny Faresituation fra December 1740. Dagen før Kommissionsbetænkningen af 8/2 1741 blev underskrevet, udsendte Numsen Ordre om, at Militsen skulde afgive Mandskab til Felthæren under Krig³. Faa Maaneder senere fik han Militsens Tjenestetid forlænget⁴, og Aaret efter udvirkede han Forordningen af 30/3 1742, der ved forøget Udskrivning skabte en Reserve for Militsen. Alt dette var det imidlertid kun lykkedes Numsen at gennemføre i Ly af Arvefølgekrigen og Christian VI's Planer mod Sverige⁵, og Konseillet gik kun med dertil som en foreløbig Foranstaltning, men Numsen lod sig ikke standse. Han fortolkede Reserveordningen som en konstant Fredsordning, og Militsforordningen af 1733 udnyttede han langt udover, hvad de civile Myndigheder, først og fremmest Godsejerne, kunde gaa med til⁶.

Da Frankrigs Krigserklæring 1743 lænkede Operationerne til Vesteuropa, og Christian VI's Planer mod Sverige samme Aar maatte opgives, skred Grundlaget ogsaa bort for Numsens Reformer. Det civile Konseil greb straks ind for at standse

¹ Jfr. Kommissionsbetænkningen 8/2 1741 (Div. Sag. II) og især de vedlagte Regnskaber og Budgetter for Kompagnicheferne, Bilag Litra A.

² Allerunt. Antwort auf hierinliegende Relation von der Conference, Februar 1741.

³ Overkrigssekretærens udfærdigede Haandbreve 7/2 1741.

⁴ Item 10/6 og 15/6 1741; jfr. Rockstroh III 145 ff.

⁵ Christian VI's tilfredse Udtalelser herom minder helt om Frederik II's (Brev fra Maj 1742, cit. Edv. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814 II, 598).

⁶ Se herom Munthe af Morgenstjerne, 49 ff.

ham, beordrede Hærbudgettet nedsat og Styrken reduceret med op til 25 %. Numsen kunde vel ikke hindre dette, men han saboterede Gennemførelsen, saa at en effektiv Reduktion ikke lykkedes, mens han sad til 1746. At hans Fremfærd derved stod i stadig større Modstrid med Godsejerkonsejllets Politik, er klart. Civile og militære Krav og Magtgrupper tørnede her sammen.

⁶/₈ 1746 døde Christian VI. Tre Dage senere afskedigedes Førstedeputeret i Rentekammeret, Vilhelm v. d. Osten, som erstattedes af en Godsejer, Otto Thott, og — Michael Numsen. Senere hen, ¹⁸/₁₁, faldt Danneskjold. Det var de eneste større Ændringer, Tronskiftet gav Anledning til. Med Frederik V havde Godsejerne faaet endnu større Magt, og en ny Politiker, der støttede deres Politik, A. G. Moltke, var kommet i første Række; selv de udenrigske Anliggender skulde passere hans Kontrol.

Det er interessant at se Moltkes Begrundelse for de to første Afskedigelser. Ifølge den skulde Osten være fældet for sit usædelige Levned og sin Mangel paa Dygtighed. Om Numsen bemærker han blot, at Afskedigelsen var nødvendig¹. Begivenhederne i 1740'erne viser os hvorfor. Det var i Virkeligheden en politisk Magtkamp, der her fik Udløsning, og Hæren var blevet et af de vigtigste Stridsemner. Før sin Tiltræden i April 1740 havde Numsen, der var den forstødte Enkedronning Anna Sofies Ven, forsikret Christian VI, at han vilde tjene ham alene og ikke noget som helst Parti²; under de daværende politiske Forhold kan det næppe have været en Høflighedsfrase, men en Understregning af Krigsministerens Vilje til Uafhængighed af Konseillet og til ene at følge Kongens Interesser. Midt under Striden 1740 havde Numsen søgt at standse Salget af Officers-charger, som ogsaa Louvois havde kæmpet imod for at skabe den centraliserede Hær i Frankrig³. Og da Kongen 1744 havde

¹ Anzeige der merkwürdigen Begebenheiten, welche sich während der Regierung des Königs Friderich des 5ten zugetragen (Hist. Tidsskr. 4 R. II, 144 f).

² Munthe af Morgenstjerne, 45.

³ Forordning ¹⁴/₁₁ 1740; gentaget ved Forordn. ¹⁷/₈ 1742, da Salget aldeles ikke lod sig standse fra Krigskancelliet.

lidt Nederlag i sin Politik, og Konseillet atter begyndte Offensiven mod Hærpolitiken, havde Numsen søgt at redde deres Værk i et stort Memorandum¹. Dets Hovedtanke var denne: »Enhver Monark bliver i disse Tider kun respekteret efter sin Hærs Tilstand«, og det angreb stærkt Konseillets Forsømmelser overfor Hæren siden 1720'erne.

Da Frederik V besteg Tronen, søgte Moltke og Konseillet straks at faa Magten over Kongens helt preussiske Militærglæde². 1745 havde Konseillet maattet nedsætte en Finanskommission til at overveje nødvendige Ændringer i Finansstyret, som havde ført til et støt voksende Underskud. I denne Kommission havde bl. a. Osten Sæde, og Resultatet blev et Forslag fra Osten, støttet af Numsen, om at foretage en væsentlig Indskrænkning i Hoffets Udgifter og forhindre Anvendelsen til andre Formaal af de Summer, der f. Eks. skulde staa til Raadighed for Hæren. Det var et direkte Angreb paa Hofholdningen, og Resultatet udeblev da heller ikke. Som allerede skildret blev baade Osten og Numsen ufortøvet afsat, efter at Frederik V havde besteg Tronen, og Moltke var kommet til Magten. Da Moltke siden trak Retningslinjerne for det fremtidige Styre op for den unge Konge, bekendte han sig til Godsejerstyrets Politik og advarede Frederik V mod Mænd, som — i Modsætning til Konseillet — bedømte Statens Sager udfra ensidige Synspunkter, og han henviste til et nærliggende Eksempel: »En Krigshelt eller Chef for Militæretaten . . . tænker oftest kun paa, hvordan han skal faa Hæren i Aktion og gjort den stor«³. Og siden fortsatte han: »En Fyrste er i mine Øjne hverken stor eller vis, hvis han kun omgaas med lutter krigeriske Tanker og kun stræber efter at gøre sit Navn berømt ved Blodsudgydelse

¹ Cit. Munthe af Morgenstierne, 85 f; jfr. Overkrigssekretær Numsen om de militære Foranstaltninger 1740—46 (RA. Krigskanc.: Forslag og Betænkninger til Hærens Omdannelse I).

² Om Frederik V's Glæde ved Militæret og den preussiske Disciplin, se Reverdil: Struensee og det danske Hof (1916), 32 og Carl af Hessen: *Mémoires de mon temps* (1854), 4.

³ A.G.Moltkes Plan for Frederik V's Regering 24/9 1746(?) (Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 49).

og ikke ved Godhed, Naade og utrættelig Omsorg for at gøre det Folk lykkeligt, som Gud har betroet ham¹. Med andre Ord, Konseillet og Moltke regerede nu sammen i Kraft af Kongens Svaghed, og de behøvede, som Reverdil senere skrev, ingen Hær². Den vilde være altfor farlig for dem. Ministrene vilde ikke give Militæraanden skadeligt Indpas, tilføjer han, og Prins Carl af Hessen, der selv var opdraget i tyske Hære og var Modstander af Konseillet, skrev, at Regeringen frygtede en militær Suveræn³. Da Bernstorff blev Medlem af Konseillet, støttedes yderligere den antimilitaristiske Fløj. Hans største Frygt gjaldt Frederik II, der vilde rejse »et helt igennem militært Monarki midt i Tyskland«⁴, og hans Betragtninger gjaldt aabenbart ikke alene det ydrepolitiske. Den nye centraliserede og militaristiske Enevælde brød det fine Spil, hvori Bernstorff og hans Kolleger var Mestre; den indførte en ny politisk Orden, som vilde betyde deres Undergang⁵.

Derfor styrtedes Numsen 1746. Han havde efterhaanden forstaaet, at Rekruteringen og Decentraliseringen var de to Hovedpunkter, hvor Ændringerne maatte sætte ind, og han var derved St. Germain's og Gählers Forløber i Arbejdet paa at genrejse Hæren og give den forøget Indflydelse. Dette Arbejde var foreløbig knust af de civile Magthavere.

I Aarene fra 1746 til Syvaarskrigen skete ingen Ændringer

¹ Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 56.

² Struensee og det danske Hof, 59.

³ Mémoires, 4.

⁴ J. H. E. B. til Choiseul 16/4 1759 (En Brevvexling mellem Grev J. H. E. B. og Hertugen af Choiseul 1758—66 (1871), 26); jfr. A. P. B. til sin Far A. G. B. 3/10 1761 og 12/7 1763, og J. H. E. B. til U. A. Holstein 20/1 1770 (Bernstorffske Papirer, ed. Aage Friis, I, 254 og 283; II, 264); videre den svenske Ministers Indberetning 1760 (Danske Saml. VI, 28 f); Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark II, 149).

⁵ »Le cas de la monarchie prussienne est tout nouveau et depuis que l'Europe est devenue un corps qui se connaît et dont tous les ministres tiennent l'un à l'autre, depuis que la politique est devenue une science en règles, il n'y en a point eu de pareil« (J. H. E. B. til Choiseul 18/12 1759, En Brevvexling, 115).

i Hærens Forhold, undtagen at Regeringen gradvis reducerede dens Styrke, og at Moltke gennemførte en kraftig Udvikling af Frifolkssystemet for at spare Penge ad den Vej. Overkrigssekretærerne var svage, først Christian Lerche, dernæst den 73-aarige v. Schulenburg og endelig fra 1755 Konrad Ahlefeldt, der vel indgav en lang Række moderate Forbedringsforslag paa Linje med sine konservative 1740-Planer, men intet kunde opnaa. Kun fra ganske faa Officerer mærkedes Opposition og Ændringskrav, inden den nye Storkrig brød ud¹.

Blandt dem var et Par dygtige Generaler, der under den østrigske Arvefølgekrig havde tjent i de fremmede Hære, Generalmajorerne Andreas Hauch, der havde tjent hos de kejserlige Tropper, og den yngre Peter Elias Gähler, der havde været Adjutant hos Prinsen af Conti. Ogsaa de havde faaet et stærkt Indtryk af de hvervede Hæres Mangler². Da Syvaarskrigen begyndte at udvikle sig, og de preussiske Hære havde vist sig de franske langt overlegne, indsendte Hauch Marts 1758 et Forslag om at videreføre Numsens Ordning med Tildeling af et ringe Antal Militsfolk til Felthæren som konstant Foranstaltning³. Men han betonedede stærkt, at man maatte gaa forsigtigt frem i Samarbejde med Godsejerne. Det skulde være et nødvendigt Kompromis mellem Hærens og Godsejernes Interesser; Hauch var netop paa dette Tidspunkt selv blevet Storgodsejer. Og samme Aar indsendte han da en ny Betænkning, hvori han bad om, at Planen maatte blive overladt dem, der kendte Landets Forhold bedre end han selv⁴. Han var ikke den Mand, der kunde eller

¹ Situationen illustreres bedst af de Betænkninger om Kavalleriets Forhold og Rekrutering, som indsendtes til Krigskancelliet 1755 fra Ulr. Ahlefeldt 10/7, Chr. Schenk v. Winterstedt 14/9, Joh. Moltke 13/9 og Fr. Plessen 5/11 (RA. Miscellanea).

² Se Indberetningerne til Krigskancelliet fra Gähler 21/8 1746 og fra Andreas Hauch 26/8 1746; jfr. RA. Prætorius' Indberetning 16/8 1746 og Oberst v. d. Ostens fra Böhmen fra samme Tid.

³ PM om Hærens Forstærkning 20/3 1758 (RA. Krigskanc.: Forslag og Betænkninger til Hærens Omdannelse).

⁴ RA. PM om et Udkast af Gähler 1758.

vilde rejse Kampen mod Godsejerne og sprænge den gamle Hærforfatning i Strid med Konseillet¹.

Samme Aar afsluttede Danmark imidlertid en Forbundstraktat med Frankrig, der medførte en øjeblikkelig Koncentration af 24.000 Md. i Holstein. Det var Aaret efter Preussens store Sejr ved Rossbach. Det blodige Slag ved Kunersdorff det følgende Aar øgede Uroen ved de europæiske Hoffer, ogsaa hos Bernstorff. Russerfaren var igen over Vesteuropa og Hærens Problemer var dermed atter rykket frem i det politiske Livs første Række. Konseillet kunde ikke holde Budgettet nede, og Troppesamlingen i Holstein afslørede megen Slendrian fra Fredsaarene. Øverstkommanderende var Frederik Ernst; hans Generaladjutant var Gähler, der gjorde sit Arbejde saa godt, at han 1760 udnævntes til Generalkvartermester. I Januar havde han udformet sine Ændringsforslag for Hæren². Hans Ideal var en Feltstyrke, hvoraf $\frac{2}{3}$ var Indfødte³. Han vilde til dette Formaål anvende Militsafdelinger som samlede Kompagnier i Felthæren, ialt 2350 Md. Det var det franske Grenader-system, som Gähler maa have oplevet under sin Tjeneste i Arvefølgekrigen. Hans Plan viser, at han ikke som Hauch veg tilbage for at tage den Kamp, der naturligvis maatte følge en saadan Ændring.

Bag Gähler samlede sig efterhaanden en Række Officerer med den reformivrige Generalmajor Rantzau-Ascheberg i

¹ For Norge, hvor de moderne Udskrivningsprincipper kunde praktiseres, fordi alle Styrker der bestod af indfødte, og ingen Godsejerstand kunde hindre Udskrivning, foreslog Hauch uden Betænkning i sin anden Plan at knytte Milits og Felthær sammen, som Frankrig havde søgt det, ved i Krig at indsætte Militsbataljoner i Felthæren. Det viser bedst, at Hauch i Princippet ikke var nogen Modstander af det franske System, og vi ser af den norske Plan, hvor langt han kunde gaa, naar Forholdene tillod det. Det viser, at det var Godsejerstyret og Landbrugets Forhold i Danmark, Hauch bøjede af for, naar han først begrænsede sin Plan for Danmark og derpaa selv lod den i Stikken.

² RA. PM $\frac{8}{1}$ 1760.

³ Jfr. en Række Strotanker (*Pensées fugitives*), som Gähler ved samme Tid har nedfældet paa Papiret, og som er vedlagt Betænkningen af Januar 1760.

Spidsen¹. De krævede alle Reformer i Hærens Rekruttering og indre Forhold, og de opponerede mod Konseillets almindelige Styre af Landet, efter Rantzaus Mening Civilisternes Paradis². Til dem sluttede sig civile Modstandere af Konseillet³. Denne forskelligartede Opposition fandt netop sammen i 1760'erne; den angreb Ministrenes Industri- og Landbrugspolitik, Korruptionen i Administrationen og Forhandlingerne med Rusland. Den krævede Konseillets Ophævelse, centraliseret Kabinetstyre, Undertrykkelse af Godsejernes Magt, Styrkelse af Hæren og Forenkling af Finansstyret, alt efter Mønster fra Frederik II's Preussen. De fleste blandt denne Opposition var borgerlige eller nyadlede, ligesom deres Fæller i andre europæiske Lande. Allerede 1762 førte Rantzau dens militære Hovedkraft, Gähler, sammen med sin Ven Struensee i Altona⁴.

Paa det militære Omraade fik Gähler og hans Kreds Støtte af en af Hærens dygtigste fremmede Officerer, Generallojtnant Hermann Schmettow, den elegante Verdensmand, der havde tjent hos Moritz af Sachsen, og som stod paa en fortrolig Fod med baade Moltke og Bernstorff. Allerede 1752 havde han sendt dem en stor kritisk Betænkning om den svigtende Aand og

¹ Om denne Kreds' Virksomhed har Offentliggørelsen af Inkvisitions-kommissionens Papirer bragt nye Oplysninger; jfr. bl. a. Kommissionens Forestilling ³⁰/₅ 1772 (Inkv. komm. af 1772 I, 260 f). Blandt Gählers Officers-tilhængere i 1760'erne kan fremhæves Oberstlojtnant Frantz Ahrenstorff, Oberst J. F. Lehmann, A. G. Moltkes Son, Oberst Caspar Moltke, der var Medlem af Fr. Ernsts Stab, Kaptejn Otto Seneca Falckenskjold, Kongens Generaladjutant Magnus Firchs, der havde været i preussisk Tjeneste; jfr. Erik Arup: Rantzau-Ascheberg (Festskrift til Edv. Holm 1913, 3—19) og Johanne Skovgaard: Schack Carl Rantzau-Aschebergs Ungdom og første Manddom (Festskr. t. Kr. Erslev (1927), 449—67).

² Se hans Breve til Gähler ⁴/₇, ³⁰/₁₀ 1767, ¹⁷/₈ 1768 (Inkvisk. V, 9, 43, 110).

³ Jeg tænker her især paa Mænd som Gählers Broder Gesandten, paa de andre Gesandter v. Osten og v. d. Asseburg, den 1746 afsatte Danne-skjold-Samsøe og Bernstorffs uheldige Konkurrent R. F. v. Lynar; jfr. generelt L. Koch: Struensees Parti i Hist. Tidsskr. 6. R. V og C. A. Triers Skildring i U. A. Holstein (1916).

⁴ Oederiana (1792), 260.

Nedgangen i Hæren. I et Brev til Bernstorff søgte han samtidig at faa denne til at forstaa, hvor slette Forholdene var blevet¹. De eneste militære, han regnede med, var Gähler, Hauch, som han dog mente var for stærkt afhængig af Petitesser, og Rantzau-Ascheberg, hvem Schmettow havde rost til Bernstorff saa tidligt som 1746², og som efter hans Mening havde baade Fantasi og Erfaring til at forstaa de store Linjer i Hærens Dispositioner. Udover disse tre forkastede Schmettow samtlige andre højere Officerer. Frederik Ernst ansaa han for en Nullitet og stod i et spændt Forhold til ham³. Da Syvaarskrigen var brudt ud, arbejdede han paa at faa kaldt erfarne Officerer til Danmark, og Bernstorff støttede ham efterhaanden deri. Siden Slaget ved Kunersdorff var han begyndt at frygte for russisk Fremtrængen langs Østersøkysten, og var blevet klar over, at den danske Hær trængte til krigsvante Ledere⁴. 1760 lykkedes det at indkalde Frederik Ernsts Svoger, Prins Karl Frederik af Brunsvig-Bevern, fra Tjeneste bl. a. i den preussiske Hær, og i den Anledning opfordrede Schmettow Bernstorff til en omfattende Udrensning af Officerskorpset, mens Tid var⁵.

Da havde han allerede Aaret før faaet Ministeren til at begynde Forhandlinger for at indkalde en endnu større militær Berømthed end Karl Frederik, en af den franske Hærs ledende Generaler, Schmettows Ven fra udenlandsk Krigstjeneste, Claude de Saint Germain, der var gift ind i Slægten v. d. Osten⁶.

¹ Slesvig 10/1 1752 (Bernst. Pap. II, 478 f.). Det er karakteristisk for Forholdet, at Schmettow bad Bernstorff om ikke at sende hans Betænkning til den, der burde have haft den, Overkrigssekretæren Chr. Lerche; han vilde sikkert ligesaa lidt læse den som de forrige, skriver Schmettow.

² H. V. Schmettow til J. H. E. B. 21/10 1746 (Bernst. Pap. II, 467).

³ St. Germain til Schmettow 1/6 1760, 28/2, 8/5, 27/6 1761 (Danske Mag. 6 R. IV, 16, 22, 27 f.).

⁴ J. H. E. B. til A. P. B. 9/6 1760 (Bernst. Pap. I, 408 f.).

⁵ H. V. Schmettow til J. H. E. B. 31/1 1760 (ibid. II, 489).

⁶ At Bernstorff nu var ivrig for at sikre Hæren en ny erfaren Leder, kan man se af hans Depeche til Gesandten i Paris 17/1 1761 (cit. Edv. Holm III, 294). Krigssituationen og St. Germain's militære Ry laa bag Beslut-

Her er ikke Stedet til at gennemgaa den lavadelige og oppositionelle Generals brogede Karriere, Jesuiterlærlingen, der blev Militsofficer og siden deltog i de europæiske Krige under Prins Eugen og Seckendorff, til han under Nederlaget ved Rossbach reddede Resterne af de franske Hære og siden geraadede i heftig Strid med de franske Marskaller og Pompadour. Hans Klager over den franske Felthær 1757¹ svarer ganske til Numsens over den danske 1740, Schmettows 1752 og Gählers 1760. Han kæmpede tidlig for en centraliseret Hærordning, mod Kompagniekonomien, Salget af Officerscharger og Opretholdelsen af overflødige Charger² og havde kun Spot tilovers for den gammeldags østrigske Hær, der i Organisation mindede om den danske³. Han ansaa Frifolkssystemet i sin daværende Form for ødelæggende og foragtede Militsen som Korps, men vilde anvende den til forsigtig Komplettering af Felthæren⁴, som man var vant til det i Frankrig. I politisk Henseende var han Monarkist⁵ og beundrede den oplyste Enevælde. I Preussen fandt han sin Idealstat, var i sin Frygt for Faren fra Øst stærkt antirussisk indstillet og angreb iøvrig de privilegerede Klasser og Godsejerstyrets Anarki i Vesteuropa⁶.

ningen, for Bernstorff var iøvrigt selv en haard Kritiker af det franske Hærsystem, se hans Indberetning til Konseillet ⁷/₆ 1750 (RA.). Om Forhandlingerne med St. Germain se Schmettow til J. H. E. B. ⁵/₂ 1760 og denne til Ditlev Reventlow ²⁰/₆ (Bernst. Pap. II, 488 f; III, 11), videre St. G. til Schmettow ²²/₅, ⁸/₆, ²/₁₁ 1759 og ⁶/₁, ⁸/₅ 1761 (Danske Mag. 6. R. IV, 7 f, 10 f, 20, 26).

¹ St. G. til Paris du Verney ¹¹/₂ 1757 (cit. Mention, X).

² Se hans Betænkning ³⁰/₉ 1749 (Mention, 104 f.), videre Jan. 1758 (aftrykt i Correspondance particulière du cte de St. G. avec M. Paris du Verney (1789) I, 197 ff); jfr. hans Mémoires, 90—95, 107, 135 f; A. P. B. til A. G. B. ¹²/₅ 1767 (Bernst. Pap. I, 371).

³ St. G. til Schmettow ²⁰/₄ 1757 (Danske Mag. 6. R. IV, 4).

⁴ Mémoires 167 f; jfr. Mention, 152 f.

⁵ St. G. til Schmettow ⁶/₁ og ²⁸/₂ 1761, ²⁶/₁₁ 1763 (Danske Mag. 6. R. IV, 20 ff; Mémoires, 137; Maurepas til Greve Praslin ²⁸/₁₀ 1775 (cit. Mention, 4).

⁶ St. G. til Schmettow ¹⁵/₃ 1757, ⁸/₉, ²⁶/₁₁ 1759, ²⁹/₇ 1762 (Danske Mag. 6. R. IV, 4, 10, 12), til Gähler ²⁰/₄, ³¹/₈, ¹/₁₀ 1770 (Inkvisk. IV, 678,

1761 naaede Bernstorff endelig til en Overenskomst med ham. Han rejste nordpaa fra Nederlandene til den Stat, hvis forsigtige Neutralitetspolitik og svage Militærsystem han kort forinden havde haanet som nedværdigende i sine Breve til Schmettow, og hvis Befolkning han ansaa for slap og blødagtig¹. Han vidste allerede fra sin Kollega, at baade de ældre og yngre Militære for ikke at tale om de civile Kollegier ventede ham med Mistænksomhed og Uro². Ved sin Ankomst om Sommeren udnævntes han til Feltmarskal under Frederik Ernst og skulde indtil videre inspicere Hæren ved Sommersamlingen og afgive sin Bedømmelse til Moltke og Bernstorff. Han var altsaa foreløbig deres Agent i Hæren bag om den militære Administration, der efter Datidens Forvaltningsskik havde direkte Forbindelse til Kongen udenom Konseillet.

I sin Betænkning sidst i September 1761³ rejste St. Germain den samme Kritik, som han tidligere havde ytret overfor de udenlandske Hære, og som Gähler og Schmettow allerede havde rejst i Danmark. Officerskorpset var udueligt, de hvervede Soldater slette og deres Stilling i Samfundet elendig, Militsen solid, men uden Øvelse; Hæren manglede Anseelse i Danmark. St. Germain foreslog, at Soldaterne skulde støttes af Staten, naar de efter endt Tjeneste vilde overgaa i borgerlige Erhverv, og han ønskede i al Almindelighed, at man vilde arbejde paa at hæve Militærets Anseelse. Endelig foreslog han, at man sikrede sig en Grundstamme af hvervede indfødte.

Det er uden videre klart, at St. Germain ikke havde faaet videre Kendskab til den danske Hærs Forhold inden ²⁶/₉. Hans Betænkning rummer adskillige fejlagtige Antagelser. Men fra Schmettow havde han længe været informeret om Oppositionens Kritik, og den gentog han i sin Betænkning, tilsat

693, 703 f); Wasserschlebes Papirer (K. B. Ny kgl. Samling 715 c fol.); Mention, 278.

¹ St. G. til Schmettow ⁸/₆ og ⁸/₉ 1759 (Danske Mag. 6. R. IV, 8, 10).

² St. G. til Schmettow ²²/₅ 1761 (ibid., 27).

³ PM ²⁶/₉ 1761 (RA. Krigskanc.: Forslag og Betænkninger til Hærens Omdannelse II 1761—63).

sine mange udenlandske Erfaringer. Han var paa dette Tidspunkt Ministrenes Agent og den mest erfarne Militær i Landet; derved fik hans Betænkning Vægt.

Det er imidlertid at vende Forholdet paa Hovedet som hidtil at antage, at St. Germain's Virksomhed fra Begyndelsen hæmmedes af den øverstkommanderende, Frederik Ernsts, Uvilje mod radikale Reformer. Det ser man bedst af dennes Betænkning, som indløb samtidig med St. Germain's¹. Heri krævede han nemlig udskrevet Mandskab til Felthæren, hvad Regeringen paa det bestemteste afslog², saalænge Situationen ikke ændredes, — d. v. s. saalænge Krigstruslen endnu ikke syntes overhængende. Baade Moltke og Bernstorff holdt sig til St. Germain's meget konservative Forslag, der kun talte om hvervet, ikke udskrevet, Mandskab. De maa allerede da have besluttet selv at lade de nødvendige Ændringer foretage med St. Germain og Schmettow som militære Raadgivere. De drøftede nemlig St. Germain's Betænkning med Kongen, mens Overkrigssekretæren Ahlefeldt kun fik den til Laans i faa Dage, og alle andre militære Ledere holdtes udenfor³, ogsaa Gähler, der jo tilhørte den indre Opposition, og som tillige i denne første Tid var jaloux paa den nye Feltmarskal⁴.

St. Germain spiste i Efteraaret 1761 ofte til Middag hos Bernstorff og imponerede alle i Selskabet ved sin Konversation og sine militære Reformideer, beretter Andreas Peter til sin Far⁵. Han maa efterhaanden have overbevist denne Regeringskreds om, at Ændringer var nødvendige, hvis han skulde kunne forsvare Landet, og at de ældre Førere ikke kunde anvendes

¹ Om Fr. Ernsts Betænkning se Rockstroh III, 199.

² Ibid.

³ Ibid., 198.

⁴ Trier har i sin Disputats (50) forkastet U. A. Holsteins Vidnedbyrd, at G. og St. G. i Begyndelsen ikke kunde med hinanden, men modbevises bl. a. ved et Brev, som St. G. 22/5 1761 skrev til Schmettow fra Hamburg, og hvori det hedder: »Je vois que Gähler est le plus envenimé et le plus dangereux de tous, silence également sur son compte» (Danske Mag. 6. R. IV, 27).

⁵ A. P. B. til A. G. B. 3/11 1761 (Bernst. Pap. I, 239).

til at gennemføre dem — Paastande, som Bernstorff jo havde hørt af Schmettow i mange Aar før Krigen. Allerede først i November kaldtes da Moltkes to Sønner til København og ansattes i Overkommandoen, og efter dem Generalkvartermesteren, Gähler, den, der hidtil kraftigst havde krævet Reformer¹.

Derpaa begyndte det første Reformarbejde. Det gjaldt om at underminere den gamle Hærs Ledere og opbygge et nyt Hærsystem. I et Glimt oplyses denne Situation for os gennem et langt Brev, som Ahlefeldt ¹⁵/₁₁ sendte Bernstorff sammen med en Række moderate Ændringsforslag. Det var et bittert Forsvarsskrift fra den Mand, der havde Ansvaret for Hærens Tilstand ved Sommersamlingen, og hvis moderate Reformforslag i mange Aar var blevet holdt nede af Konseillet og Moltke. Han mærkede nu, hvordan hans Position røkkedes Uge for Uge ved den Reformvirksomhed, som han vidste var i Gang, og som vilde rejse en forbitret Modstand fra Kancellier og Rente-kammer². Men Begivenhederne gik ham imod.

Om Vinteren skærpedes den udenrigspolitiske Krise. De anti-danske Kredse ved det russiske Hof var styrket efter Preussens Sejr. ⁵/₁ 1762 døde Kejserinde Elisabeth, og Gottorperen Peter III besteg Tronen, Frederik II's Beundrer og Danmarks Hovedfjende. Den franske Udenrigsminister lod straks Bernstorff vide, at han i paakommende Tilfælde ikke maatte regne med det udmattede Frankrigs Hjælp.

Netop da havde St. Germain givet Moltke og Bernstorff sit første større Udkast, efter den detaillerede Kritik i Efteraaret et løseligt Forslag for Helstatens Hær, saadan som Feltmarskallen kunde ønske den, hvis han havde frie Hænder til at formere en europæisk uddannet Armé, der med Held kunde forsvare Landet mod et russisk eller kombineret russisk-preussisk Angreb³. Dette idealiserede Forslag kender vi i Hoved-

¹ Se Rockstroh III, 199.

² K. V. Ahlefeldt til J. H. E. B. ¹⁵/₁₁ 1761 (Bernst. Pap. II, 2 f).

³ Rockstroh synes allerede paa dette Punkt at gribe galt i Bedømmelsen af St. Germain's Virksomhed. Han tager nemlig Planen som det første alvorlige Forslag til en praktisk Omdannelse af Hæren og har jo derved let ved at

punkter fra Gählers detaillerede Svar i Marts¹. St. Germain mente, at en Hær paa o. 108.000 Md. var nødvendig, altsaa det dobbelte af den tidligere Krigsstyrke! En Del af denne Hær skulde rekruteret ved fortsat Indkaldelse til Militsen, som under Krig indlemmedes i Felthæren. Forslagets Oprindelse var tydelig; den laa i Frankrig.

Gähler, der var Frederik Ernsts Sekretær, tog skarpt Afstand fra Planen, fordi Landbruget og Statens Økonomi vilde blive knust. Men man bør lægge Mærke til, at det overvejende var Formatet, der naturligt vakte Gählers Kritik. Princippet kunde han ikke have noget imod efter de Forslag, han selv tidligere havde stillet. Og allerede Maaneden efter styrkedes St. Germain's Stilling yderligere, da den anden nyindkaldte General, Karl af Bevern, indgav et Forslag, der, hvad Rekrutering angik, laa paa Linje med hans². Den udenrigspolitiske Udvikling gjorde Resten.

Paa dette Tidspunkt havde Zar Peter allerede sluttet Vaabenstiltand med Preussen, og Danmark truedes af en Katastrofe. I København maatte Hæren nu blive den vigtigste Faktor; sammen med Ministrene arbejdede baade Gähler og St. Germain paa Forsvarsforanstaltninger og fik indkaldt endnu flere udenlandske Militære, bl. a. Oberst Karl Görtz, en Ven af Prins Karl af Hessen, ligesom man haabede at faa Artillerieeksperten v. Huth, Prinsens Lærer, til Landet³. Under Rust-

sable den ned (III, 200 og Dansk biogr. Leks. XX, 495). Netop den Titel, St. G. gav Forslaget, »Ideelle Drømmerier«, turde vise Meningen med det. Det er Svaret paa Regeringens Spørgsmaal om, hvad han med sin Erfaring om Styrkeforholdene ude i Europa maatte anse for den ideelle Hær til virksomt at kunne holde Helstaten mod et truende Storangreb.

¹ RA. PM. 6/3 1762.

² Se herom Rockstroh III, 200. Ogsaa her synes Bedømmelsen uretfærdig: »Smitten med at lave Hærplaner var nu kommen i Luften, den angreb strax en anden af Hærens høje Generaler.« Det maa vel staa klart, at ogsaa Prins Karls Plan var Resultatet af de alvorlige Drøftelser, den udenrigspolitiske Katastrofesituation gav Anledning til, mellem Konseillet og de nyindkaldte Militærautoriteter. Ministrene har naturligvis ønsket at høre deres Mening om, hvordan Situationen militært kunde klares. Det var jo dog derfor, de var indkaldt for dyre Penge.

³ A. P. B. til A. G. B. 24/4 1762 (Bernst. Pap. I, 264).

ningskapløbet var det ikke Tiden til at hverve Soldater i Tyskland. Endnu i Marts fyldte man Hullerne i Felthæren med store Afdelinger af Militsen, ialt 13.000 Md.¹ Krigstruslen havde dermed paa en Maaned praktiseret hvad Oppositionen i mange Aar ikke havde kunnet bringe til Overvejelse. I Regeringskredsene skubbede St. Germain, Gähler og Schmettow til den hældende Vogn. Ahlefeldt blev sat helt til Side, Overgeneralen Frederik Ernst, som af Oppositionen efterhaanden mere maatte anses som en personlig Konkurrent, men som til alt Held for dem var plaget af Sygdom, blev afskediget. St. Germain udnævntes af sine Beskyttere, Moltke og Bernstorff, — og Frederik V, som var begejstret for Planen om de 108.000 Md. — til Hærens Overgeneral, og han fik dem til at genindsætte Schmettow som Generallojtnant. Sidst i Juni skrev Ditlev Reventlow til Bernstorff, at han af et Brev fra Moltke havde forstaaet, at man nu endelig var blevet enig med St. Germain og havde knust det Parti, der havde dannet sig for at gøre ham umulig hos alle de Styrende (les gens en place); det var en stor Beroigelse og han bad til Himlen, at det patriotiske Maal, som først og fremmest Bernstorff arbejdede for, maatte blive naaet². Juni 1762 var St. Germain og den militære Opposition rykket frem paa første Plads. Den var blevet den sidste Mulighed for Redning, hvortil Bernstorff kunde vende sig.

Kort efter marcherede Hæren under St. Germain, med Gähler som Generalstabschef, Schmettow som Leder paa højre Fløj og Hauch som Generaladjutant, ind i Mecklenburg for at tage det første Stød fra de fremrykkende russiske Tropper.

Mordet paa Zaren i Juli afgjorde Striden uden Kamp, men for dansk Udenrigspolitik og for Arbejdet paa Hærens Omdannelse fik Mobiliseringen den største Betydning. Endnu stærkere end Samlingen 1761 afslørede den Hærens Svaghed³. Bernstorff

¹ Rockstroh III, 191.

² D. R. til J. H. E. B. 22/6 1762 (Bernst. Pap. III, 14).

³ Rockstroh forkaster baade St. Germain's, Gählers og Schmettows alarmerende Indberetninger om Deserteringerne (III, 193 og Dansk biogr. Leks. XX, 495), — og indrommer samtidig, at adskillige Kompagnier paa

og Moltke blev bombarderet med Breve og Indberetninger fra St. Germain, Gähler og Schmettow, der vedligeholdte sin private Forbindelse med Bernstorff udenom Ahlefeldt¹, mens Kløften mellem denne og Oppositionen uddybedes². Officers- og Soldatermaterialets ringe Kvalitet og Generalkommissariatets og Rentekammerets Mangel paa Erfaring og Forsømmelighed overfor de militære Krav var Hovedanklagerne.

Erfaringerne fra Syvaarskrigen havde vendt op og ned paa mange grundfæstede militære Anskuelser. Udenfor Preussen, der havde forbavset alle ved sine militære Præstationer, begyndte Reformarbejdet for Alvor. Om Sommeren 1762, da man begyndte at kunne se Enden paa Krigen begyndte den franske Krigsminister Choiseul paa Planerne for en fuldstændig Omordning af den franske Hær, »for at give den en ensartet Form, mere militær i alle Retninger, og mere solid«, som han skriver³. Rekrutteringen skulde hovedsagelig lægges i Indlandet med faste Rekruteringsreservoirer, samme Reglement indføres indenfor henholdsvis Infanteri og Kavalleri, overflødige eller udelige Officerer afskediges, Forfremmelse skulde fremtidig kun ske efter Dygtighed, Obersterne skulde for Fremtiden til Stadighed opholde sig ved deres Regimenter og udøve deres Myndighed som Regeringens Embedsmænd, og de mange Muligheder for at tjene paa Hæren skulde standses⁴. Vi genkender hele dette

en enkelt Dag mistede omtrent $\frac{1}{6}$ af deres Styrke. Erfaringerne fra Udlandet bekræfter kun Oppositionens Bedømmelse 1762. Iøvrig var Bernstorfferne ikke særlig paavirket af Deserteringen i Juli (se bl. a. Dementiet fra A. P. B. til A. G. B. $\frac{18}{7}$ 1762 (Bernst. Pap. I, 265)).

¹ Jfr. Schmettow til J. H. E. B. $\frac{21}{7}$ 1762 (ibid. II, 489 ff); St. G. til Schmettow $\frac{14}{7}$, $\frac{24}{7}$ 1762 (Danske Mag. 6. R. IV, 32—35); se ogsaa hans Indberetning til Krigskancelliet $\frac{9}{4}$ 1762 (RA.).

² St. G. til Schmettow $\frac{29}{7}$ 1762 (Danske Mag. 6. R. IV, 36); Trier, 52. Allerede i Maj havde Moltke maattet beordre Ahlefeldt til at opføre sig imødekommende overfor St. G. (A. G. M. til J. H. E. B. $\frac{12}{5}$ 1762 (Bernst. Pap. II, 352)).

³ Mémoires du Duc de Choiseul 1719—85 (1904), 236 ff, 252.

⁴ Memorandum til Ludvig XV $\frac{16}{3}$ 1770 om Administrationen af den franske Hær under Choiseul (Mémoires, 253—55).

Program fra tidligere Tid. Louvois havde forsøgt at gennemføre de fleste af dets Punkter. Det var siden taget op af Oppositionen indenfor mange Staters Officerskorps, i Frankrig, i Tyskland og ogsaa i Danmark. Nu lykkedes det endelig Choiseul at gennemtrumfe disse Reformer overfor sine Kolleger med Forordningen af 1/2 1763, der oprettede den tidligere preussiske Hvervekantonordning i Frankrig, med 31 faste Rekrutregimenter i ligesaa mange Provinser. De franske Nederlag overfor de preussiske Hære var Choiseuls kraftigste og afgørende Argument overfor Ministrene fra de civile Etater og overfor de ældre franske Officerer, som f. Eks. Fyrsten af Condé, der var Choiseuls Modstandere, ligesom de havde været St. Germain's.

Frankrig forblev ikke den eneste Stat, hvem Syvaarskrigen paatvang omfattende Hærreformer. I Danmark blev 1762-Mobiliseringen den Bølge, der bar St. Germain og den danske Militæropposition frem. Bernstorff havde faaet et alvorligt Chok i sit udenrigspolitiske Arbejde; hele hans System, endog hans egen Stilling, havde vaklet under Russerkrigen; Moltke havde grebet ind og bagom ham søgt at optage Forhandlinger i St. Petersburg¹. Hans gammeldags franske Alliance havde ført Helstaten til Randen af en Katastrofe, og det var ikke hans Skyld, at Landet undgik den, men Officersklikens i St. Petersburg, der myrdede Zar Peter. Til dette føjede sig Bestyrtelsen over Afsløringerne fra Hæren, hvadenten han før 1762 har været i god Tro eller ej. Selv hævdede han i sit Forsvar 1766, da hans Modstandere med Christian VII bag sig rejste haarde Anklager mod hans Embedstid, at han indtil 1762 havde anset Hæren for nogenlunde effektiv. Mobiliseringen havde imidlertid givet ham en saadan Skræk i Livet, at den lige siden havde paa-virket hans Stilling til Hærreformerne, og derved kostet ham mange Venner²; med andre Ord, han var fra Juli 1762, da alt

¹ Om dette henviser jeg generelt til Erik Arup: Kritiske Studier i nyere dansk Historie (Hist. Tidsskr., 9. R. II, 78—125).

² «La 5me faute que l'on m'attribue est d'avoir, dit-on, laissé dépérir l'armée sans en faire des représentations. Jusques en 1762 je croyois l'état de l'armée bon, et je devois le croire tel, n'ayant ni occasion ni droit d'en

syntes ude for Landet, svinget helt over til Reformpartiet, og havde medvirket til at dette besatte de ledende Pladser i Hæren. Bernstorffs Sekretær, Wasserschlebes, Optegnelser bestyrker denne Opfattelse¹, ligeledes Schack-Rathlous Udtalelser², og de følgende Begivenheder turde være en Bekræftelse herpaa. Bernstorffs nære fortrolige, Schmettow, havde atter i Slutningen af Juli indskærpet ham, at St. Germain absolut maatte have frie Hænder, hvis et godt Resultat skulde naas³; nu saa Bernstorff, hvordan hans nære Ven i Frankrig gik i Spidsen med Reformerne. Bernstorff og Moltke maatte da bøje sig for Begivenhedernes Pres. Fra Krisen 1762 begyndte saaledes Oppositionens Indsivning i Administrationen, som til sidst førte til Struensees Magtperiode. Ikke mindst Offentliggørelsen af Inkvisitionskommissionens Papirer har vist, hvor

douter. Depuis cette époque jusques à l'avènement de Votre Majesté (Chr. VII) au trône, je n'ay que trop parlé des inquiétudes que son dépressionnement me causoit, et les représentations que ma fidélité m'arraché sur le sujet, m'ont coûté des amis que j'estime et que je regrette. Le fait est trop nôtoire pour pouvoir etre démenti. (Til Chr. VII ²²/₉ 1766, Bernst. Pap. II, 593). Det kan vanskelig afgøres, om Bernstorff virkelig var i god Tro for 1762 eller ogsaa han med Vilje lod Hæren forfalde af politiske Grunde. Det afgørende for os i denne Sammenhæng er, at ogsaa han selv lagde Vendepunktet til 1762.

¹ »L'armée manquoit de tout. Elle était mal composée, mal exercée, mal commandée; et tant qu'elle étoit en campagne, il n'étoit pas question d'y remédier« (K. B. Ny kgl. Samling 715 c fol.).

² Sch.-R. til J. H. E. B. ¹⁵/₁₁ 1763 (Bernst. Pap. II, 451). Hele denne Omvæltning, som naturligvis hos Moltke og Bernstorff maa have været foranlediget af de alvorligste Overvejelser, bl. a. fordi den gav Oppositionen saa stor Magt, forklares af Rockstroh nærmest som et ulykkeligt Tilfælde (Dansk biogr. Leks. XX, 495): »Hvad skulde man nu give Generalissimus at bestille til Gengæld for den høje Gage? Stillingen som Generalfeltmarskal forudsatte egentlig en Hær paa Feltfod (hvad havde man da givet Fr. Ernst at bestille i de mange Aar inden 1762?). Men Kongen havde fundet Behag i de umulige »Drømmerier«, og den følgende Vinter beordredes da S.-G. til sammen med Bernstorff og Moltke at skitsere en Hærplan, samtidig med at Overkrigssekretæren, Gähler og Hauch udarbejdede en Plan efter et af Kongen udkastet Projekt.« Man kunde spørge, om den ogsaa skyldtes St. G.s høje Gage. Kommentarer turde vel her være overflødige.

³ Schmettow til J. H. E. B. ²¹/₇ 1762 (Bernst. Pap. II, 494); jfr. ⁵/₂ 1760 (ibid., 488 f).

stærk Indflydelse den fik allerede i 1760'erne. Paa det militære Omraade sejrede den allerede 1763 over Konseillets traditionelle Politik paa Grund af Begivenhederne Aaret i Forvejen. Specialundersøgelser paa andre Omraader vil formodentlig vise, hvor mange af de Struenseeske Reformplaner der allerede laa klar fra de sidste Aar af det gamle Styre.

St. Germain havde nu Moltkes og Bernstorffs fulde Støtte til at fortsætte Reformarbejdet ogsaa i det store. Han og Gähler havde fundet hinanden under Felttoget, — eller rettere, Gähler havde med sin Sans for Magtforskydninger fundet ham. Det er tydeligt, at St. Germain da begyndte at knyttes nærmere til Gählers Kreds. De havde mange Synspunkter fælles, og Gähler har forstaaet, at han i St. Germain havde fundet en Mand, der kunde føre hans Planer igennem. St. Germain mødte Rantzau-Ascheberg i Altona¹, hvor denne præsenterede Gähler for Struensee². Samtidig var der allerede aabent Brud mellem St. Germain og Generalkommissariatets Medlemmer, der forsvarede Godsejernes Interesser³.

Da Faren var drevet over, lod man Ahlefeldt udarbejde Forslag til Nedsækering af Hærbudgettet. Det blev blot aldrig taget op til Drøftelse, til Trods for at Statens Økonomi var yderligere rystet ved Troppesamlingerne 1758—62, og upopulære Ekstraskatter var nødvendige. Samtidig steg Modstanden fra Kommissariatets stærke Mænd, Gotthard Braem og Konrad Vodroff⁴, og Bernstorff maa have anet den politiske

¹ Jfr. Brev fra St. G. til Schmettow 11/11 1762 (Danske Mag. 6. R. IV, 39).

² Jfr. Holsteins Udtalelse, at St. G. kom stedse mere under Gählers Herredømme, en Opfattelse, som andre i Samtiden delte (Trier, 50).

³ Det drejede sig netop om Benyttelsen af Militssoldater i Felthæren (se Rockstroh III, 200).

⁴ St. G. refererer selv Angrebene til Schmettow saaledes: Han havde ruineret Staten, burde have ventet, at Zaren vilde blive kvalt, havde ødelagt Hæren ved for hurtige Operationer, foragtet Nationen og de danske Generaler og kun anvendt fremmede (St. G. til Schmettow 8/11 1762, Danske Mag. 6. R. IV, 38). Det vil altsaa sige, at han nu var i aaben Modsætning til den gamle Officersstab.

Fare ved de militære Reformisters Arbejde¹. Men foreløbig indgav St. Germain og Gähler efter højere Ordre om Efteraaret den ene store Betænkning efter den anden. Med Gählers store Detailkundskab styrede de forsigtigt frem mod Maalet. Deres Planer i Efteraaret viser ingen hovedkulds Reformeren, men en klog Taktik overfor baade Konseil, Kancellier og Modstandere i Hæren².

I en første stor Betænkning³ foreslog St. Germain, at Militsen skulde have forøget Eksercits med længere Samlingstider, og at hvert Kompagni i Felthæren skulde rumme et Antal indfødte, — men han udtalte sig hverken om Antallets Størrelse eller om Rekruteringsmaaden. Dertil krævede han Kompagniøkonomien ophævet og afløst af en Regimentsøkonomi, der helt var undergivet Staten, ligesom Autoritetsprincippet strengt skulde gennemføres. Det var det samme Forslag som det fra Nytaar, men uden de uhyre Tal, uden Omtale af det ømfindtlige

¹ Jfr. Fortsættelsen af St. G.s Brev til Schmettow 8/11: Send blot B. Deres militære Forslag, han er en udmærket Mand og vil kun bifalde Deres Reformplaner, »men jeg raader Dem til ikke at berøre politiske Spørgsmaal i de Breve, De skriver til Mr. de Bernstorff«. St. G. var aabenbart kommet galt af Sted med sine politiske Reformideer.

² Rockstroh gaar ikke nærmere ind paa denne Tids Planer og kan heller ikke bringe Rede i dem (III, 419); det er sikkert den vigtigste Aarsag til hans Fejlbedømmelser. Det maa billigvis indrømmes, at Vanskeligheden ved at overskue og bedømme Materialet, er stor, for Planer og Bilag og Udkast henligger i en vis Forvirring i Pakkerne i Rigsarkivet, fordi Militærarkivet endnu mangler en detailleret Ordning. Men Rockstroh, som er den sidste, der har anvendt dem for mig, synes yderligere at have omlagt dem efter eget Tykke. En noget klarere Ordning kan kun frembringes, naar man Punkt for Punkt sammenligner Svar og Hentydninger til Forslagene og den Situation, disse selv tager Sigte paa. Paa den Maade er det første Grundlag skabt for denne Afhandling, og først derefter har Linjerne kunnet trækkes op.

³ St. G.: 1. PM (1762), Kopl. RA. Kopien er underskrevet af St. Germain. Planen kan henføres til Efteraaret 1762, da den omtaler sig selv som de Overvejelser, den nys overstaaende Mobilisering maatte give Anledning til, og senere Betænkninger refererer til den som den første efter Mobiliseringen, ligesom den kan følges i St. Germain's Brevveksling med Schmettow.

Rekruteringspørgsmaal og uden Forslag om den politisk ligesaa farlige Sammenføjning af Milits og Felthær.

Gähler kommenterede dernæst denne Plan, og denne Kommentar er endnu mere interessant end St. Germain's Plan. Gähler præciserede selv dristigt Antallet af indfødte til 40 %, men stadig kun fremskaffet ved Hvervning saavidt dette lod sig gøre, og med fast Standkvarter og Herveomraade for hvert Feltregiment¹. Det synes mig ganske klart, hvad han havde i Sigte. Han vilde sætte den preussiske Udvikling i Gang i Danmark. Hans Forslag var intet andet end en Kodificering af den preussiske Hærs Udvikling i 1720'erne, da Feltregimenterne endnu kun havde reguleret Kantonordningen til fast Hvervning, men var i Færd med at omforme den til halvofficiel Udskrivning.

Denne Plan supplerede St. Germain med et foreløbigt Forslag om kun 25 % national Stamme, fremskaffet udelukkende ved Hvervning². Saa forsigtigt manøvrerede Reformisterne, — St. Germain langt mere konservativ i sin franske Militæruddannelse end den initiativrige Gähler — alt imens en forbitret personlig Kamp rasede i Kontorerne og mellem Departementerne.

Derved vandt de ogsaa forøget Terræn. Omkring Nytaar stod St. Germain saa stærkt som nogensinde. Han skred til Hjemsendelse af de udskevne i Hæren og gav den videste Adgang til Frifolks Orlov³, saa at Kompagnichefer og Regimenter kunde faa rettet deres Økonomi op efter den foregaaende Sommers Begivenheder, og inden Reformerne tog Fart. Samtidig foreslog han Oprettelse af to udskevne Dragonregimenter, maatte ganske vist give tabt overfor Kancellernes Saboterer af Planen, men kan kun have følt sig styrket ved

¹ RA. Nebenstunden eines dänischen Officiers 1762. Den indeholder en direkte Gennemgang af St. Germain's ovennævnte første PM. fra Efteraaret 1762.

² RA. St. G.: 2. PM (1762). Flere Steder henvises til Forslag, som findes i den første Betænkning og enkelte Punkter anføres som Kommentar til Gählers Nebenstunden.

³ Se herom Rockstroh III, 201 f.

nogle indkomne Betænkninger fra enkelte Godsejere¹, som under Krigstruslen ønskede stærkere Værn udadtil. Frankrig var saa svag en Allieret som nogensinde, selv i Færd med at lægge sit Hærsystem om.

Baade St. Germain, Ahlefeldt, Gähler og Hauch arbejdede da i Januar og Februar efter Regeringens Ordre paa Reformforslag², de første om en Ordning af Regimenternes Inddeling og andre administrative Ændringer, den sidste om hele Hærsystemets Forandring³. Hvor vidt Udviklingen var naaet, kan man se deraf, at nu ogsaa de øvrige kolliderede med Braem og Vodroff⁴. Og sidst i Februar 1763 meddelte St. Germain Schmettow, at han netop havde afsluttet den store Plan, som Kongen havde krævet, og som han var meget stolt af; han skulde samme Dag gennemgaa den for Moltke og Bernstorff, hvorpaa Kongen atter skulde have den for at diskutere den med disse to⁵.

Efter forskellige Omarbejdelser fremlagde St. Germain i Begyndelsen af Marts den omtalte Plan, den videst gaaende, han havde udarbejdet siden Sommeren 1762⁶. Den var delt i to Dele, en om de økonomiske Forhold og en om Rekruttering og Personelforhold. Efter en kort Overgangsperiode skulde fuld Regimentsøkonomi indføres, d. v. s. at den økonomiske Administration skulde samles hos Regimentet direkte under Oberstens Ledelse, og la compagnie ferme brydes op. De mange Dusører og Sportler, som Kaptejner og Ritmestre nød godt af, skulde

¹ Rockstroh, 203 f.

² Ibid., 204. Hele denne Skildring 1762—63 savner ganske politisk Baggrund.

³ Rockstroh (204—05) antager, at alle fire havde samme Opgave. I Virkeligheden fremgaar det klart, at administrative Reformer indenfor den givne Ramme naturligt overlodes til Administrationens Folk, mens den indkaldte Ekspert skulde foreslaa den principielle Omlægning af Hærsystemet.

⁴ Rockstroh III, 204.

⁵ St. G. til Schmettow 26/2 1763 (Danske Mag. 6. R. IV, 40).

⁶ «...cet ouvrage... a été fait à différentes reprises et presque morceaux par morceaux selon les questions que l'on me faisoit par écrit» (St. G. til Schmettow 8/3 1763, *ibid.*, 41). Se iøvrigt PM Marts 1763. RA.

forbydes. En gennemgribende Udrensning skulde foretages i Officerskorpset, overflødige og uduelige Officerer afskediges, og al Myndighed indenfor Regimentet centraliseres hos Obersten som Statens Repræsentant, der indgav sine faste Indberetninger om Officererne gennem Konduitelisterne, saa at Forfremmelserne kunde ske efter Dygtighed. Paa denne Basis skulde saa Hæren omorganiseres med en Fredsstyrke paa 23.000 Md., 40.000 i Krigstilfælde. Hvad Rekruteringen angik, skulde man i særlig Grad lægge Vægt paa Fremskaffelse af nationalt Mandskab; mindst 25 % af Kompagnierne skulde være indfødte, og dertil oprettedes endvidere 16—17.000 Md. Milits, der skulde tildeles hvert Feltregiment som en 3. Bataillon, men i Fredstid øves for sig selv og i Krig blot anvendes til gradvis Supplering af Feltkompagnierne¹.

Hvad Rekrutering angaar, var St. Germain nu endelig gaaet videre end det tidligere franske System, som han kendte fra Aarene før og de første Aar under Syvaarskrigen, og han nærmede sig Choiseuls Reform. Men længere gik han heller ikke. Gählers Forslag om Hvervekantoner som de tidligere preussiske havde han helt undgaaet, og ligeledes Sammenknytningen af Milits og Felthær i Fredstid, som den praktiseredes under den nyere preussiske Udskrivningsordning, det moderne Kanton-system. I Forslaget om Reduktion af Officerskorpset, Gennemførelse af Regimentsøkonomien og af Oberstens centrale Stilling var han derimod fuldt moderne. Syvaarskrigen havde blot altfor tydeligt afsløret Kompagniøkonomiens Farer; kort før havde Choiseul som nævnt ophævet Systemet i Frankrig²; faa Maaneder senere skred Frederik II efter Hubertusburgfreden

¹ »Diese National Bataillons würden dieser neuen Einrichtung ungeachtet vor wie nach im Lande liegen bleiben: allein! im Fall das ohnvermutet Krieg entstehen solte, könnte jedes geworbenes Regiment aus dem National Bataillon so ihm angehängt wäre, diejenigen Manschaften heraus ziehen, deren es benöthiget wäre, und also die Compagnien so hoch in der Anzahl bringen, als der König solches befehlen würde.«

² Forordninger 10/12 og 21/12 1762; se herom R. de Sars: *Le recrutement de l'armée permanente sous l'Ancien Régime* (1920), 148; Edgar Boutaric: *Institutions militaires de la France* (1863), 436.

til det samme. Saa mange var imidlertid interesserede i Kompagnioekonomien og en Hindring af Militsens Anvendelse, at haard Strid kunde ventes, saaledes som det ogsaa skete baade i Frankrig og Preussen.

Gählers Kritik af Planen var yderst lemfældig; han havde som vi skal se, et langt mere radikalt Forslag parat. Hauch angreb naturligt nok først og fremmest Forslaget om Militsen fra et Godsejersynspunkt; han kendte Landbrugets Vilkaar bedre end sine Kolleger¹. Den haardeste Modstand kom fra Ahlefeldt, der havde Braem og Vodroff bag sig. Kravet om Officersudrensning sluttede han sig til, men rigtignok for at ville afskedige alle udenlandske Officerer, der ikke kendte Landets Sprog og Forhold, til Fordel for de ældre danske Officerer, som St. Germain netop vilde have bort². Det var et direkte Angreb paa baade St. Germain og Ministrenes Indkaldelser af Udlændinge. Ahlefeldt paastod, at den hvervede Soldat i hans Tid havde faaet en god Behandling. Hvad national Rekruttering angik, vilde han ikke strække sig videre end til Soldaterbørns-systemet! Han hævdede, at Hæren ellers vilde udpine Landbruget, der manglede Arbejdskraft, og Forslaget om Militsen forkastede han i sin Helhed, idet han krævede en Drøftelse af hele Planen med Braem, Vodroff og Kancellierne. Ahlefeldt havde saaledes ikke ændret Standpunkt siden 1740 — dette efter to Storkrige. Og dermed havde han vel i Virkeligheden styrket Reformatorerne, thi naar Ministrene tydeligvis havde bestemt sig for Reform af Hæren, og Ahlefeldt ikke kunde forelægge videregaaende positive Forslag, havde Ministrene heller ikke noget Valg.

Sidst i Marts faldt den kongelige Resolution; St. Germain's Plan var i Princippet godkendt. Den skulde nu udarbejdes af en Kommission, bestaaende af ham selv, Gähler, Hauch og Ahlefeldt. ³¹/₃ fik St. Germain Elefantordenen og Schmettow Dannebrogordenen; Reformpolitikken havde saaledes stadig højeste

¹ St. G. til Schmettow ⁸/₃ 1763 (Danske Mag. 6. R. IV, 41); jfr. Rockstroh III, 206.

² RA. K. V. Ahlefeldt: PM ²⁹/₃ 1763.

Støtte, og St. Germain havde vundet endnu en Sejr. Men der havde allerede været for megen Modstand for hans vanskelige Temperament¹, og han var ganske klar over, hvordan Kommissionen kunde virke paa hans Plan.

I den kom han nemlig mellem dobbelt Ild. Reformpolitiken havde Vind i Sejlene, og Gähler havde oplevet, hvordan Preussen reddede sig ud af Syvaarskrigen med et radikaliseret Hær-system, som var det almindelige Diskussionsemne rundt om i Europa. Allerede i Efteraaret 1762 havde han foreslaaet det gamle preussiske Hvervekantonsystem indført, og han havde ikke i det nye Aar glemt sine »Nebenstunden«². I Kravet om Hærens Nationalisering havde han stedse været mere moderne end St. Germain og var privat gaaet helt op til 66 $\frac{0}{100}$, i sine officielle Planer til 40 $\frac{0}{100}$. 1740—42 skulde de preussiske Hære efter Frederik II's Instruktioner rumme 33 $\frac{0}{100}$ indfødte; men Syvaarskrigen havde bragt denne Andel op til 64 $\frac{0}{100}$ ³. I Kommissionen stillede Gähler sig da langt yderligere end St. Germain. Denne forsvarede sin fransk inspirerede Plan, Gähler derimod gik nu helt ind for den moderne preussiske Ordning. St. Germain meddelte privat Schmettow, at Gähler vilde til Berlin for at

¹ St. G. til Schmettow April 1763 (Danske Mag. 6. R. IV, 43); jfr. 26/4 (ibid., 44).

² St. G. til Schmettow 26/3 1763: »le fameux Neben Stunden paroit estre oublié du publique, mais il ne l'est pas de son auteur« (ibid., 40 f). Udgiveren har i Noter (6) gjort sig store Anstrengelser for i europæisk Litteratur at identificere de omtalte Nebenstunden. Han mener, det er »Helmstädtische Nebenstunden«, som udkom 1735—36(!) og som havde politisk ræsonnerende Indhold. Det er af den hele Sammenhæng klart (»Il y a déjà en cet hyver dix projets militaires faits et renversés...«), at det er Gählers Nebenstunden, der omtales.

³ Reglement für die Cavallerie 17/6 1742, item for Infanteriet (Oeuvres XXX, 109 f); Instruction für die Commandeurs der Cavallerie-Regimenter 11/5 1763, item for Infanteriet (ibid., 284 og 297). I Tysklands egentlige Nationalhær, den sachsiske, var Udlændingenes Antal allerede 1730 nede paa 15,7 og 10,9 $\frac{0}{100}$, i 1769 paa 17,7 og 11,4 $\frac{0}{100}$ (se Johs. Hoffmann: Die kursächsische Armee 1769 bis zum Beginn des Bayrischen Erbfolgekrieges (1914), 83 og Mandskabstabellerne).

sætte sig nøjere ind i Forholdene, og ved hans Hjemkomst vilde man være helt fortabt¹.

Gähler kom imidlertid ikke af Sted. Han blev og besejrede Marskallen i Stedet. Sammen med St. Germain udarbejdede han en Fællesbetænkning, hvortil vi har Konceptet, skrevet af Gählers tyske Sekretær, med Gählers tyske Rettelser og St. Germain's franske². En Sammenligning med St. Germain's Martsplan viser klart, hvad der var sket: Fællesbetænkningen er helt anderledes radikal, direkte kopieret over det moderne preussiske System. Gählers Indflydelse er umiskendelig; St. Germain's gammeldags franske Forslag er erstattet af en moderne preussisk Kantonplan: Alt Mandskab paa Landet skulde indrulleres fra 4. til 40. Aar, men saaledes at Godsejerne kunde bytte Folk efter Ønske. En Milits paa 11.000 Md. skulde have 12 Aars Tjenestetid med Adgang for Soldaten til at faa Gaard efter 3 Aars Tjeneste. Allerede i Fredstid skulde den fordeles til Felt-hæren, saa at hvert Kompagni talte 58 hvervede og 49 nationale, og Militssoldaten skulde hvert Aar i 1½ Maaned deltage i sit Feltkompagnis Øvelser, den øvrige Tid anses som Frimand³. Hvert Feltregiment skulde have sine udskrevne Folk fra et bestemt Distrikt, grupperet om Standkvarteret. I Kompagnierne skulde Folkene samles i Kameradschaften ligesom i den

¹ «V. E. scait que le roy de Prusse a tourné la tête à une infinité de gens qui veulent l'imiter; ils ne scavent pas qu'il faut avoir àpeuprès le même esprit pour bien copier» (St. G. til Schmettow 26/4 1763, Danske Mag. 6. R. IV, 44). Rockstrohs Teori (III, 208), at Gähler i Kommissionen vel havde søgt at strække sig vidt overfor St. G.'s Planer om en national Styrke i Hæren, falder overfor den Betragtning, at det jo netop var Gähler, som allerede tidligere havde overbudt St. G. i Retning af Nationalisering helt op til 66 % af Hæren.

² RA. PM. April 1763.

³ «Die Zeiten haben sich geändert, und die Kriege werden itzt mit solchem Vigeur geführt, dass es sich mehrentheils in den zwey ersten Feldzüge entscheiden muss, wer Gesetze geben oder annehmen soll, und zu diesem Endzwecke wurden die damahligen National Regimenter gewis nicht hinlänglich seyn; nicht zu gedenken, dass eine Veränderung möglich ist, die dem Landmann weit nützlicher und vortheilhafter als jene seyn würde, wie aus der Folge dieses Vorschlags zur Genüge erhellen wird.»

preussiske Hær¹. Man lokkede for Godsejerne med, at Planen vilde faa Godspriserne til at stige².

Denne preussisk inspirerede Kantonplan havde ingen Udsigt til at naa Realiteternes Verden, hvadenten Gähler i det gunstige Øjeblik har troet paa Muligheden af et djærvt Kup eller det skyldtes almindelig Kommissionstaktik for dog at presse Modparten længere frem. I hvert Fald samlede de fire Kommissionsmedlemmer sig i Maj om et foreløbigt Fællesforslag, der var en stærkt reduceret Udgave af St. Germain's Martsplan og præget af Hauch og Ahlefeldt. Felthæren skulde hentes fra Udlandet, men et lille Antal Militssoldater skulde hvert Aar anbringes som Stamme i Regimenterne, ialt kun 800 Md. aarligt³. Saa vidt havde Gählers radikale Planer skubbet Kommissionens konservative Medlemmer. Det var Kompromis til alle Sider, og ingen var tilfreds med Planen⁴.

Det var imidlertid ligesaa tydeligt, at Gähler med sine preussiske Forslag en Tid havde vundet Kongens Interesse, og St. Germain havde han fra nu af bundet til sine Udskrivningsplaner⁵. I Juni fik han og St. Germain kongelig Tilslutning til et Forslag om at afskedige tretten Generaler⁶, og i Juli godkendte en kongelig Resolution et nyt Forslag fra St. Germain, der

¹ Til dette ægte preussiske Forslag tilføjer St. Germain forsigtigt: «Je crois qu'il prouviendroit mieux de les mettre avec les étrangers pour leur faire prendre un esprit militaire, mais pour estre . . . seroit-il mieux de ne pas faire mention de cet article.»

² »Durch die Proposition, die junge Mannschafft von 4 bis 40 Jahren in Eclassirungs Listen zu bringen, intendiret er die Verhöhung des Preises der Land Güter.« Bagved Forslaget maa man sikkert sætte Deputeret i Feltkommissariatet, Justitsraad Peter Bruun; jfr. iøvrig Rockstroh III, 223.

³ Se Rockstroh III, 209.

⁴ Jfr. bl. a. St. G.s Skildring til Schmettow ¹⁰/₅ 1763 (Danske Mag. 6. R. IV, 44).

⁵ Kongen udbad sig en ny Plan af Gähler og vilde ikke diskutere Militæret med St. G., men holdt sig til andre (St. G. til Schmettow ²¹/₅ 1763; ibid., 45 f). Det kan ikke være noget tilfældigt Sammentræf, at G. fik St. G. med paa den rent preussiske Fællesbetænkning paa samme Tid, som han aabenbart stod stærkest hos Kongen i Kraft af sine preussiske Planer.

⁶ Item ²/₆ (ibid., 46).

satte Infanteriet op paa 19.000 Md. hvervede med 5000 udskrevne + Reserver i Læggene¹! Det var en kraftig Udvidelse af hans tidligere Forslag, inspireret af Gählers og hans Fællesplan, en fuldstændig Sprængning af det begrænsede Kommissionsforslag. Nederlaget i Kommissionen var hævnnet. Ahlefeldt og Hauch var tvunget til at underskrive det nye Forslag, Gähler uden Tvivl med mindre Betænkelighed². Efter langvarig Kamp med faa væsentlige Ændringer i Planen fik de tre Generaler en halv Time til at gennemse den igen og paany underskrive den.

Den kgl. Resolution kom imidlertid ikke til at betyde, at man endelig kunde standse ved den godkendte Plan og søge at føre den ud i Livet. Fra begge Sider fortsattes Kampen. Sidst i Juli enedes St. Germain og Gähler da om et nyt Fællesforslag³, og dermed sejrede de helt hos Konge og Ministre. Det blev til den store Forordning, der underskrevs ³/₈. St. Germain var vel utilfreds over de mange Ændringer i denne nye Harlekin, som han kaldte den⁴. I Virkeligheden betød den en afgørende Sejr for ham og Gähler efter et Aars Kampe. Den viser, hvor langt Moltke og Bernstorff har støttet dem, for med de raadende Forhold var den naturligvis ikke kommet igennem uden deres Vilje.

Efter Forordningen og Cirkulærerne til Regimentscheferne skulde Hæren tælle 28.000 Md., hvoraf knap 19.000 Md. Infanteri, saaledes som St. Germain havde foreslaaet. Militsen skulde ophæves, og i Stedet skulde oprettes de foreslaaede udskrevne Nationalbatailloner til Felthæren. Naturalydelse, der havde dækket Halvdelen af Hærens Udbetalinger til Mandskabet, skulde bortfalde, og al Sold og Lønning udbetales i Penge af Staten. Denne skulde kontrollere Økonomien gennem Regimentscheferne, idet Kompagniøkonomien skulde ophæves, et andet af Oppositionens vigtigste Krav. Obersten blev nu Regimentets Centralmyndighed, ogsaa i disciplinær Henseende.

¹ Se herom Rockstroh III, 210.

² Ibid.

³ St. G. til Schmettow ³⁰/₇, 1763 (Danske Mag. 6. R. IV, 48).

⁴ Item ¹⁶/₈, 1763 (ibid., 50).

Forordningen, der var et Program, var vel en Sejr for St. Germain¹, men først og fremmest for Gähler. Han kritiserede ganske naturligt alvorlige Fejl i Overgangsbestemmelserne, som bl. a. skyldtes St. Germain's Hastværk, og dér især den bratte økonomiske Overgang, der let vilde kunne vælte hele den nye Ordning, men han havde dog gennem Forordningen ³/₈ faaet anerkendt sine vigtigste Planer.

Fra mange andre Hold rejstes imidlertid en forbitret Kamp, og den afgørende politiske Spaltning blottedes nu hurtigt. Ikke fjorten Dage senere mente St. Germain, at Forordningen aldrig vilde blive gennemført². Den ændredes ogsaa i Slutningen af Maa-neden paa en Del Punkter, mens St. Germain selv holdtes udenfor³, og baade Ahlefeldt, Kancellier og Rentekammer mod-

¹ Rockstroh har desværre intet Forsøg gjort paa at føre Linjerne op fra Planerne 1762—Juli 1763 til Forordningen af ³/₈, der jo dog bygger paa dette omfattende og opslidende Forarbejde. Planernes indbyrdes Forbindelse har han aabent opgivet at finde (III, 209), og har til Forklaring af den afgørende August-Forordning skudt en Exkurs om St. Germain's Tillægsudkast fra Marts 1765 frem til 1763. Derved har han ikke alene anført St. G.s Standpunkt fra to Aar senere som Forklaring paa Forordningen, — og det vedrører endda ikke dennes vigtigste Forhold — men har tillige kappet Forbindelsen mellem Forordningen og Drøftelserne forud. Jeg finder her en vigtig Aarsag til den skæve Vurdering af St. G.s Arbejde i Danmark, men dertil synes ogsaa at have medvirket en personlig Animositet, der ikke alene røber sig ved den stadige Fremhævelse af St. G.s ubestridelig vanskelige Karakter, men ogsaa har bidraget til at forme Bedømmelsen af Schmettows Kritik af Officererne (III, 217; jfr. at Rockstrohs Kilder til Bedømmelsen af St. G.s Optræden udelukkende er Ahlefeldts Breve, Noten til III, 217), en Kritik, som Rockstroh ikke desto mindre selv stiltiende billiger ved at godkende Gählers samstemmende Udtalelser (218); men han, Ahlefeldt og Hauch var jo ogsaa efter Forfatterens Mening »alle ærlige Mænd« (204) i Modsætning til Ud-lændingene St. Germain og Schmettow. Ligesaa uheldigt er det, at Rockstroh meget vel kender til den vigtige Brevveksling mellem St. G. og Schmettow, som befinder sig i Videnskabernes Selskabs Bibliotek i Trondhjem, og hvorfra Trier udgav det vigtigste i Danske Mag. 6. R. IV, (III, 420), men udtrykkelig har undladt at benytte den, dette til Trods for, at den er af afgørende Betydning for Bedømmelsen af St. Germain's Ophold i Danmark.

² St. G. til Schmettow ¹⁶/₈ 1763 (Danske Mag. 6. R. IV, 50).

³ Item ²⁷/₈ 1763 (ibid., 51 f).

arbejdede aabenlyst den økonomiske Reform, hvis Krav om den dobbelte Udbetaling fra Statskassen naturligvis ikke straks kunde opfyldes¹, en Vanskelighed som hverken St. Germain eller Regeringen havde taget Hensyn til. Braem og Vodroff var af taktiske Grunde blevet holdt helt udenfor Forhandlingerne². Nu begyndte de ogsaa paa dette kritiske Tidspunkt at sabotere Ændringerne, ikke mindst efter at et Reglement af 21/9 havde fastlagt den nye Ordning med Regimentskasserne, og Regeringen samtidig maatte skride til at sælge ud af Krongodset for at imødekomme Rentekammerets Krav.

Det blev da netop mod Bestemmelserne om Hærens indre Økonomi og mod de uundgaaelige personelle Ændringer, Reformerne gav Anledning til, at de mest forbitrede Angreb rejstes. Ophævelsen af Kompagniøkonomien slog Grunden bort under Kaptejnernes Bifortjenester, og selv om man vilde hæve Lønnen, kunde den ikke dække Tabet. Dorothea Biehl har refereret Stemningen i Hovedstaden i de Dage: Alt skulde være efter kongelig Regning; med den gamle Ordning kunde det offentlige Regnskab let ordnes af faa Embedsmænd, men nu blev det en Vidtløftighed med Bagateller; Egennyttens Baand var bristet mellem Kaptejn og Menig, og Kaptejnen vilde ikke mere tage sig af Mandskabet³.

Det var netop Sagen; Kompagnicheferne var ramt paa deres Pengepung, og deres Autoritet stærkt formindsket. Caspar Moltke, Overhofmarskallens Søn, der selv var Oberst og medvirkede ved Ændringen, fandt da ogsaa i disse Forhold det centrale i hele Striden; den gamle Privatfortjeneste paa Hæren var forbi, Hærens Styre var for Alvor lagt ind under Centralregeringen⁴. To politiske Grupper tørnede her sammen.

¹ 27/8 og 30/8 1763 (ibid., 51 f); videre Ahlefeldt til J. H. E. B. 25/9 (Bernst. Pap. II, 6); endelig Rockstroh III, 216.

² Ibid.

³ Cit. Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 316 ff.

⁴ »I en saadan Krigshær kunde en Reformator aldrig være velkommen. Men han var dog fornøden . . . Egennytte, Magelighed og Ulydighed blev angreben« (Caspar Moltke: Breve indeholdende Anmærkninger ved det

De personelle Ændringer gjorde ikke Striden mindre; ti Generaler maatte afgive deres Regimenter, mange Officerer forflyttedes og en Del afskedigedes, samtidig med at alle nu kom ind under Konduitelisternes Kontrol. Og den, som foretog disse Personændringer, var ikke den før og siden saa haardt lastede St. Germain, men — Gähler¹.

Bag deres Reformer stod stadig Moltke og Bernstorff. Til Trods for de store Krongodssalg, som skyldtes den bratte Overgang i det økonomiske System, kunde A. P. Bernstorff, som kendte baade Onklens og Moltkes Indstilling, alligevel sidst i September skrive til sin Far, at Forflyttelserne havde glædet nogle og ærgret andre; Obersterne skulde nu føre Konduitelister, saa jo slettere Emnerne var, desto mindre Mulighed havde de for at avancere, »saa de vil skriige kraftig op«², — og tre Uger senere mente han, at Retfærdighedens Krav strengt var fulgt³; ganske vist indrømmede han, at Statskassen i nogen Tid vilde blive bebyrdet, men det vilde snart rette sig, »det er umuligt

forrige og nuværende Krigssystems Sammensætning, (1771), 10 f; jfr. 18 ff, 24 ff).

¹ Det fremgaar tydeligt af Ahlefeldts Beretning til Bernstorff om sin Drøftelse med Moltke sidst i September (21/9, Bernst. Pap. II, 3 f). Ahlefeldt, der maatte vide, at ogsaa Bernstorff kendte hele Sagen, skriver, at det undrede ham, at Moltke under ingen Omstændigheder vilde se Gähler som Militærets Leder, naar man jo netop havde støttet sig til ham angaaende de mange Forflyttelser og holdt St. G. udenfor. Dette forringer jo i nogen Grad Værdien af Gählers Begejstring over Forflyttelserne, som Rockstroh støtter sig paa for at vise Fordelagtigheden ved dem (III, 218). Men Rockstroh er paa intet Tidspunkt klar over Gählers fremtrædende Rolle i disse Aar, hvor han i Ly af St. Germain gennemførte sit Militærprogram, ej heller har han undersøgt, fra hvem de enkelte Reformplaner hidrorte.

² A. P. B. til A. G. B. 27/9 1763 (Bernst. Pap. I, 302).

³ Tendensen i Forflyttelserne var ogsaa tydelig nok: Bernstorffs Svoiger havde faaet Regiment, Schmettow særlig Gage og Grev Görtz, Karl af Hessens Ven, med hvem St. G. allerede under Felttoget 1762 var bragt i Forbindelse (se A. P. B. til A. G. B. 22/7 1762, *ibid.* I, 265) og en af de hessiske Prinser havde ligeledes faaet et Regiment (A. P. B. til A. G. B. 27/9 1763, Bernst. Pap., I, 302).

helt at forene den politiske Økonomi med den finansielle¹. Selv skrev Bernstorff sidenhen, at det var de mange, der fandt deres Regning ved Uorden, Dovenskab og slette Grundsætninger i Militærstyret, der skreg op². Moltkes Indstilling viste sig kort efter.

Den, hvis Autoritet havde lidt mest ved St. Germain og Gählers Reformer, var deres Foresatte, Ahlefeldt. Han var Krigsminister, allieret med den gamle Hær og dens Mænd, og de havde oplevet Nederlaget. Hvor svagt Ahlefeldt nu stod, viste Begivenhederne i de følgende Maaneder efter Augustforordningen. ²⁵/₉ sendte han Bernstorff og Reventlow en Betynkning, hvori han gjorde op med Oppositionen, som han anklagede for at have bragt Hærvæsenet i Kaos og for at sønderbryde Forbindelsen mellem den civile og den militære Administration. Han var paa Randen af sjæleligt Sammenbrud og ventede at blive afsat³.

En Maaned senere skrev St. Germain til Schmettow, at Ahlefeldt skulde gaa af, at Krigskancelli og Generalkommisariat skulde ophæves, en centraliseret Militærstyrelse, et Generalkrigsdirektorium, oprettes og han selv være dets Chef; mere vidste han ikke derom⁴. Dette betød en radikal Omvæltning i Militærets Styre, og at St. Germain og Gählers Kamp for en centraliseret Hærledelse var Forudsætningen derfor, turde være klart. Den nye Institution vilde blive en Kopi af de centraliserede preussiske Direktoratier, og den var saaledes det tydeligste Udtryk for de militære Reformisters politiske Sejr. Dermed havde de ikke alene Ledelsen af Hærens Styrker, men ogsaa af et nyt Krigsministerium, hvor det tidligere uafhængige

¹ A. P. B. til A. G. B. ¹⁸/₁₀ 1763 (Bernst. Pap. I, 303).

² J. H. E. B. til F. L. Dehn Februar 1764 (cit. Edvard Holm III, 2, 390).

³ K. V. Ahlefeldt til J. H. E. B. ²⁵/₉ 1763 (Bernst. Pap. II, 5 f).

⁴ St. G. til Schmettow ²⁵/₁₀ 1763 (Danske Mag. 6. R. IV, 54); det er karakteristisk for den spændte Situation i Ministerierne og ved Hoffet, at St. G. endnu ⁸/₁₀ omvendt ventede, at hele hans Arbejde skulde ligge knust og han selv blive fjernet (ibid., 54).

Generalkrigskommissariat, — deres faste Modstander — var indordnet som Departement under den militære Præsident.

Alligevel er det aabenbart, at St. Germain havde Ret i, at han, dengang han skrev sit Brev til Schmettow, ikke vidste meget mere om den Institution, han skulde lede. Han opholdt sig oftest i Søllerød og kom kun til Byen hver 14. Dag. Det var, saa vidt vi kan se, paa denne Tid Gähler, som ordnede deres Forretninger, ligesom det var ham, der havde ordnet Forflyttelserne i Hæren. Omstændighederne ved Direktoriets Oprettelse viser os temmelig klart, hvordan Forholdet mellem Ministrene og de militære Reformatorer havde udviklet sig.

Maaneden før Direktoriets Oprettelse havde Ahlefeldt sendt Bernstorff et i denne Sammenhæng højst oplysende Brev, hvori han meddelte, at han var blevet kaldt til Moltke i Anledning af, at han havde faaet et Brev fra sin Svoger, Overjægermester Gram, — Bernstorffs nære Ven — om sin Afsked; han havde betroet Moltke sin Bestyrtelse over, at der ikke var sørget for nogen Retrætepost til ham. Bernstorff skulde tidligere have raadet ham til at forhale Sagen, mens han raadførte sig med Moltke og fandt en Efterfølger; men efter hvad han skriver, vilde Moltke under ingen Omstændigheder have Gähler¹. Bernstorff bad saa atter Ahlefeldt om at blive en Tid², men da denne havde sikret sig Guvernørposten i København, var Sagen klar. ²⁶/₁₀ fik han sin Afsked som Overkrissekreter³.

To Dage efter oprettedes Generalkrigsdirektoriet; kun saalænge Arbejdet paa dets Oprettelse var i Gang, havde Moltke og Bernstorff holdt Ahlefeldt hen. St. Germain blev Præsident, Hauch blev Krigsdepartementets, altsaa den centrale Administrations, Leder som Overkrissekreter og Referent til Kongen. Under dem stod Gähler, Caspar Moltke, Justitsraad Ludvig Munk og Generalkrigskommissærerne H. Schultz og Vodroff.

At St. Germain og Gähler havde haft direkte Indflydelse

¹ K. V. Ahlefeldt til J. H. E. B. ²¹/₉ 1763 (Bernst. Pap. II, 3 f).

² Item ²⁷/₉ 1763 (ibid. II, 8).

³ „... sa tête et son caractère ne sont pas pliants“, skrev St. G. til Schmettow ²⁵/₁₀ (Danske Mag. 6. R. IV, 55).

paa denne Ordning, er evident. Gähler omtaler sidenhen i et Brev til St. Germain, at denne allerede forinden havde indgivet en forudgaaende Indstilling om Oprettelse af Direktoriets¹, og i sine Memoirer har St. Germain skitseret en lignende Institution som ønskværdig for det franske Militær². Karl af Hessen, som skrev sine Erindringer paa et Tidspunkt, hvor det var opportunt at være imod St. Germain, lægger hele Ansvar paa ham; Ministrene havde sagt til ham: Gør, hvad De finder bedst, — hvorefter man paa hans Forslag oprettede Direktoriets og gav ham de Medarbejdere, han valgte³. Men i det nævnte Brev til St. Germain, der var skrevet efter dennes Fald 1766, hævder Gähler, at Direktoriets ikke var blevet en Fiasko, hvis man blot havde indrettet det helt efter St. Germain's Indstilling 1763, med en Præsident, to militære Departementschefer og to civile Kommissærer.

Andre skulde altsaa have grebet ind i Udformningen og Oprettelsen af Embederne. At Braem maatte glide ud sammen med Ahlefeldt, var klart. Han var Reformisternes stærkeste Modstander; med ham afskedigedes ogsaa General v. Hobe, Chefen for Feltkommissariatet, med hvem St. Germain allerede kolliderede 1762. Caspar Moltke var en stærk Tilhænger af de militære Reformers, kom ikke til at betyde noget for Direktoriets Fiasko og blev atter taget med af St. Germain, da denne i 1767 genvandt sin Magt for en kort Tid. Det kan da næppe være ham, Gähler hentyder til i sit Brev. Med ham og Gähler har vi aabenbart de to militære, som St. Germain skulde have foreslaaet. Men der kom en til med, nemlig Gählers Kollega og Konkurrent, Hauch, og han blev endda Overkrigssekretær og Chef for Infanteriets og det almindelige Hærdepartement, altsaa Indehaver af Nøgleposten i det nye Direktorium. Nu havde Godsejeren Hauch, som vi har set, altid været Modstander af St. Germain's og Gählers vidtgaaende Forslag. Og siden kom de ogsaa til at ligge i fortsat Strid, indtil Hauch 1765 i

¹ G. til St. G. 27. 8 1766 (Inkvisk. IV, 598).

² Mémoires, 60 ff.

³ Mémoires de mon temps, 15.

Protest tog sin Afsked eller simpelthen blev trængt ud af sine Kolleger. Ikke destomindre finder vi ham her i Oktober 1763 som Administrationens Leder, over Gähler, og som Militærets Referent direkte til Kongen, den stærke Stilling, som Overkrigssekretærene havde, fordi de derved forelagde alle Militærets Sager udenom Konseillet.

Andre maa have grebet ind, og alle Spor peger mod Ministrene. Moltke havde allerede vist Ahlefeldt, at han under ingen Omstændigheder vilde have Gähler som Overkrigssekretær. Han var jo den stærkeste Personlighed indenfor Oppositionen, og megen Magt havde han allerede opnaaet ved Siden af Ministrene. Yderligere Oplysninger giver et Brev, som A. P. Bernstorff Dagen efter Direktoriets Oprettelse skrev til sin Far: »Vi har faaet et nyt Krigsraad med Mr. de St. Germain som Præsæs. Under ham staar Mr. Hauch, en usædvanlig dygtig Mand, der er blevet Statssekretær i Krigsdepartementet, og — rent ud sagt — nu er Sagerne sat paa en saadan Fod, at det maa være tilfredsstillende for enhver god Militær og enhver god Patriot. Jeg tror at kunne sige, at det er min Onkel, som har foretaget Arrangementet, der kan faa en ganske særlig Betydning for Landet¹.

Sætter vi dette Brev i Forbindelse med, hvad der er udviklet ovenfor, finder vi sikkert Forklaringen paa, hvad der foregik ved Direktoriets Oprettelse. St. Germain og Gähler ønskede den fulde Magt over Hæren, saa at de kunde faa gennemført de Reformer, som de havde faaet vedtaget. De krævede et Generaldirektorium, hvor de selv skulde være Ledere, og samtidig Fjernelsen af deres haardeste Modstandere. Moltke og Bernstorff havde støttet dem ved Omformningen af Hæren og Udrensningen blandt Officererne. De havde set, at hele Reformarbejdet var ved at ende i Kaos og den moderniserede Hærordning ved at falde sammen under Modstanden, der rejstes baade i Krigskancelli og Generalkommissariat. Skulde de Reformer gennemføres, som de var gaaet ind for, maatte den øverste Administra-

¹ A. P. B. til A. G. B. 29/10 1763 (Bernst. Pap. I, 305 f).

tion, som skulde udføre dem, ogsaa ændres. De havde da intet andet Valg end at give efter for Kravet om Direktoriets og om Ahlefeldts, Braems og Hobes Afgang. De gjorde St. Germain til Præsides; heller ikke her var der noget Valg. Han kom dog aldrig for Alvor ind i den daglige Administration, og han kunde ikke forstaa Kongens Tysk. En anden praktisk Leder maatte saa indsættes. Men Gähler, som var den farligste og St. Germain's nære Medarbejder, fik ikke Nøgleposten som Overkrigssekretær. Den gav Ministrene Hauch, saa at han fik den direkte Adgang til Kongen. Dermed mente de vel at have sikret Direktoriets Stabilitet og neutraliseret Gähler. A. P. Bernstorffs Omtale af Hauch turde vise, hvem Ministrene stolede paa, og at det var dem, der satte ham ind. Schack-Rathlou kunde lykønskende skrive til Bernstorff, at Nedgangen i Militæret nu var forbi og alt samlet i een Mands Haand¹.

Der var imidlertid andre, der klarere saa, hvad Direktoriets Oprettelse kunde føre med sig, selv om Hauch var blevet Overkrigssekretær. Hauch vilde ikke i Længden kunne holde Gähler nede, isoleret som han var i Direktoriets, og Faren var saaledes blot blevet endnu større for Ministeriet. Klevenfeldt skrev, at de militære nu vilde styre de civile og »tage Fortrin for det ganske Geheime-Conseil«², og U. A. Holstein, der sympatiserede med Altonakredsen, men endnu søgte at støtte sig til Konseillet, skrev om St. Germain: »I Tillid til sin Dygtighed og sikre Position intrigerede han for fuld Kraft og fik de andre med dertil, i Haab om at Militæret kunde vinde den afgørende Magt over Civiladministrationen . . .; saaledes gaar vi den direkte Vej til at skifte Styre og gøre det militært«³.

I den første Tid maatte Ministrene imidlertid mene, at de havde løst Problemet om Reformernes Gennemførelse samtidig med, at en moderat Ledelse af Administrationen var sikret gennem Hauch. En Reform, der holdt sig indenfor Hærens egne Rammer og ikke berørte Konseillets Stilling, forekom endnu mulig.

¹ Sch.-R. til J. H. E. B. 15/11 1763 (Bernst. Pap. II, 451 f).

² Cit. Trier, 54.

³ Cit. *ibid.*, 186.

Vintermaanederne 1763—64 syntes da ogsaa gunstigere for St. Germain og Gähler. De raadførte sig med Schmettow, Rantzau-Ascheberg, der var genindtraadt i Hæren som Generalmajor, og Oberstløjtnant Lehmann om deres Planer¹. Schmettow kom i November til København med Bernstorffs ivrige Støtte² og blev i Januar 1764 General til Hest. Gähler blev i Marts Generalløjtnant. Endnu i December 1763 skrev A. P. Bernstorff til sin Far, at det nye Direktoratium gjorde store Omvæltninger, som vel ikke alle vilde være tilfreds med, men man mente at gøre det rigtige, og han havde al mulig Aarsag til at haabe, at Direktoriets Foranstaltninger var gode³.

Alligevel afslørede denne Vinter, at den formodede Løsning af Striden 1763 ved Oprettelsen af Direktoratet blot havde bragt det hele Problem i Haardknude. Forordningen af $\frac{3}{8}$ 1763 skulde jo gennemføres, og her var langt igen. Saaledes manglede det vigtigste, og farligste, Militsens Omdannelse, og atter saboterede Civilstyret konsekvent Arbejdet. Blev Militærets Kræfter tilsyneladende koncentreret med Konsejlets Støtte, saa stivnede til Gengæld ogsaa Modstanden fra Kancellernes Embedsmænd og fra Rentekammeret. Resultatet blev, at Reformarbejdet atter truede med at gaa i Staa⁴, og nu virkede Tiden direkte mod Reformisterne.

Syvaarskrigens sidste Stridigheder var blevet afviklet. I Slutningen af 1763 var Katharina begyndt at svinge over til en forsonligere Politik mod Danmark i det holsteinske Spørgsmaal, og den forhandlingsvenlige holsteinske Politiker, Saldern, vandt frem i Petersburg. Udsigterne lysnede for Bernstorff til at faa sin Mageskiftetraktat bragt i Stand. Derved styrkedes hans Position atter, og samtidig maatte han nu se med Uro paa, at de ledende Miiitære i Danmark var Folk, som

¹ Se bl. a. St. G. til Schmettow $\frac{25}{10}$ 1763 (Danske Mag. 6. R. IV, 54). Ogsaa fra om Sommeren har vi Vidnesbyrd om Schmettows, Rantzaus og St. G.s nære Forbindelse (St. G. til Schmettow $\frac{2}{6}$ 1763, *ibid.*, 46).

² St. G. til Schmettow $\frac{26}{11}$ 1763 (*ibid.*, 56); A. G. Moltke til J. H. E. B. $\frac{29}{11}$ 1763 (Bernst. Pap. II, 353).

³ A. P. B. til A. G. B. $\frac{13}{12}$ 1763 (*ibid.* I, 284).

⁴ Se bl. a. Rockstroh III, 221.

var antirussiske og søgte Tilknytning til Preussen. Den haardnakkede Strid mellem Direktorium og Civiladministration om eventuelle nye Fremstød for at faa 1763-Planerne helt udført kunde ikke stemme ham roligere, og St. Germain's Kritik af det danske Styre kunde ej heller være ham ubekendt¹. Da Gähler aabenbart alligevel sammen med St. Germain syntes at beherske Direktoriet og holde Hauch nede, besluttede han at sætte en Spion derind for at kontrollere, hvad man egentlig foretog sig, og han valgte forsigtigt. Han valgte nemlig den tidligere Officer, Grev Ulrik Adolf Holstein, som havde udført visse diplomatiske Opgaver for ham under 1762-Krisen, men for sin Egenmægtighed og Kritik var blevet holdt ude fra videre Tjeneste². Holstein havde lige siden søgt at komme ind igen hos Ministeren, og Bernstorff besluttede nu at bruge ham.

Ved sin Ansættelse i Direktoriet sendte Holstein Bernstorff et Brev, der klart nok siger, hvor Bernstorff nu stod. Det bekræfter, at det var ham, der fik Holstein anbragt i Direktoriet, og at det var som hans Agent mod St. Germain og Gähler, Holstein indtog sin Plads³. Efter en kraftig Hengivenheds-erklæring til Ministeren udtalte Holstein sin Glæde over, at han ikke skulde have en militær Grad, da han mente, at den civile Stand var den vigtigste i Staten, den hvortil han med Ministerens Tilladelse havde viet sig(!), og hvorom alle hans politiske

¹ Sidst i Juli 1763 havde han til Schmettow rettet et stærkt Angreb paa Kancelliernes Administration, Anarkiet og Korruptionen i Adelsstyret og Ministrenes Blindhed for Fejlene: »Le luxe at sa source, je crois, dans la multiplité des titres que l'on donne, on tire tout le monde de la charrue, des boutiques et de la livrée pour en faire des seigneurs en titres; ils veulent d'abord l'estre en magnificence etc., mais comment déraciner cet abus destructif, puisqu'il engraisse les chancelleries; on ne veut pas comprendre que cet abus et les sportels retombent toujours après une certaine circulation à la charge du roy et amènent la destruction de l'estat; les gens les plus sensés n'ont pas des idées justes d'un bon gouvernement et je vois que rien n'arrive plus lentement et plus difficilement que le bien» (o. 20/7 1763, Danske Mag. 6. R. IV, 47).

² Her henviser jeg generelt til Erik Arup: Kritiske Studier i nyere dansk Historie (Hist. Tidsskr. 9. R. I, 129—213).

³ U. A. Holstein til J. H. E. B. 8/12 1763 (Bernst. Pap. II, 241—42).

Spekulationer drejede sig; han vilde Resten af sit Liv forblive Civilist¹. Med andre Ord: Jeg skal følge Deres Plan med mig; jeg mener, som De, at de civile maa have Magten i dette Land, og som Civilist er jeg Deres Mand. Holstein var efter Fiaskoen med Hauch Bernstorffs og Moltkes civile Reserve mod St. Germain og Gähler. Kort efter var Bernstorff da ogsaa i Gang med Forhandlinger om Anbringelsen af en yderligere Modvægt, og dennegang en militær Kapacitet, der ikke kunde overvældes af Reformatorerne militære Sagkundskab, og som kunde sikre en forsvarlig Udførelse af den økonomiske Reform. Det var den preussiske Generalintendant Ernst Arnstedt.

Naturligvis kom det under disse Forhold hurtigt til Strid, og nu udtrykte ogsaa Moltke sin Uro over Forholdene i Direktoriets. Arnstedts Ansættelse modarbejdedes af Direktoriets, som ikke ønskede flere af Ministrenes Kandidater imellem sig. Moltke beklagede overfor Bernstorff de nye Vanskeligheder, og ogsaa han saa nu klart, hvilken Fare, der truede fra Direktoriets. Han indrømmede selv, at han nærede stærk Uvilje mod Direktoriets for dets Administration; Situationen var værre, end han netop da kunde røbe; »det er nødvendigt nu, tror jeg, at sætte Bom for en saa voldsom (dur) Fremgangsmaade, som man hører om hver Dag«².

Denne Strid gjaldt ikke alene Arnstedts Ansættelse, som lykkedes sidst i Marts, og den daglige Forretningsgang. Baggrunden var Arbejderne paa en ny Forordning, som skulde sikre Militsens Nyordning efter 1763-Retningslinierne.

Dermed var Direktoriets atter i Farezonen. Kancellierne tog den gamle Kamp op og krævede Ulemperne for Godsejerne ved den gamle Milits forebygget først. ¹³/₄ 1764 blev den dødfødte Forordning underskrevet. Den bestemte, at der skulde udskrives 1 Md. pr. 32 Td. HK med Stavnsbaand fra 4. til 40. Aar for alle Bønderkarle. Tjenestetiden var 12 Aar og fra 1768 skulde Karle med tre Aars Tjeneste kunne fæste Gaard. Militsen skulde ikke

¹ U. A. Holstein til J. H. E. B. ⁸/₁₂ 1763 (Bernst. Pap. II, 241—42).

² A. G. M. til J. H. E. B. ²⁵/₃ 1764 (Bernst. Pap. II, 354).

længere være et sluttet Korps, men et bestemt Antal udskrevne Karle i hvert Feltregiments Distrikt skulde tilhøre Regimentet, og hvert Kompagni skulde rumme 58 hvervede og 49 udskrevne, med aarlig Felteksercits for 20 udskrevne pr. Kompagni i $1\frac{1}{2}$ Maaned.

Dette skulde i Princippet betyde Indførelsen af det preussiske Kantonsystem i Danmark; som Rockstroh, der blot holder sig til de militære Bestemmelser, udtrykker det: Skellet slettedes mellem Milits og Felthær¹. Det vilde være Gennemførelsen af Gählers store Planer. Men det var samtidig, som Hans Jensen har set det, »et bevidst og gennemtænkt Kompromis mellem Stats- og Godsejerinteresser«², og Forordningen var endda meget uklart formuleret. Dertil kom saa siden, at Kancelliet i Praksis standsede Udførelsen. Det udsendte aldrig Ordre om Lægdernes Indretning, og de øvrige Bestemmelser blev ikke fulgt, undtagen to, Udvidelsen af Stavnbaandet og Opøsningen af den gamle Milits³, altsaa netop de to Fordele, som Godsejerne kunde drage af Forordningen. Dens militære Bestemmelser blev aldrig udført.

Direktoriets Nederlag var eklatant. Modsætningen til Ministrene blev kun uddybet, og ny Strid opstod om Holsteins Arbejde i Direktoret⁴. Han havde trolig sendt Moltke og Bernstorff Beretninger om, hvad der foregik⁵, og disse hans Arbejdsgivere søgte at skaffe ham forøget Fodfæste mod St. Germain og Gählers Modstand⁶. I første Omgang lykkedes det, og om Sommeren synes der at have været nogenlunde Ro, men da Ar-

¹ Rockstroh, III 225 f.

² Hans Jensen: Dansk Jordpolitik 1757—1919 I (1936), 44.

³ Se Rockstroh III, 223, 225 f.

⁴ J. H. E. B. til A. P. B. $21/4$ 1764 (Bernst. Pap. I, 464).

⁵ »... je n'effectuois rien par mes mémoires que je remettois aux comtes de Moltke et de Bernstorff ...» (cit. Arup i Hist. Tidsskr. 9. R. I, 157, Note 2).

⁶ J. H. E. B. til A. P. B. $23/4$ 1764 (Bernst. Pap. I, 464); A. G. M. til J. H. E. B. formodentlig $23/4$ 1764 (ibid. II, 354); J. H. E. B. til A. P. B. $1/5$ 1764 (ibid. I, 465).

bejdet genoptoges om Efteraaret, blev det hurtig galt igen. Den fornyede Strid endte først med St. Germain's Fald 1766.

I Begyndelsen af Oktober 1764 modtog Holstein paa een Gang Breve fra St. Germain og Gähler. Den første bad ham kort og godt om at holde sig til sine egne Anliggender og ikke blande sig i de øvrige Deputeredes¹. Gähler, der kendte Holstein og hans Sympatier, skrev venligere, men Meningen var den samme: Holstein havde ikke forstaaet Disciplinens Betydning og hvor han havde sine sande Venner². Det var en Invitation, og et Krav om klar Stillingtagen. Paa den anden Side pressedes Holstein ogsaa af Bernstorfferne, der følte sig sikre i Regeringen, men ikke længere stolede paa Holstein³.

Fra da af gik Moltke og Bernstorff stadig stærkere mod Direktoriets Kurs, hvor de kunde komme til at gribe ind. Da Cheferne til de nyformerede Feltregimenter skulde udnævnes, gennemførte Konseillet Udnævnelserne mod Direktoriets Ønsker. Moltke satte samtidig St. Germain Stolen for Døren i et meget bestemt Brev⁴. Sidst i Oktober slog Marskallen og Gähler igen. De saa, at alt deres Arbejde undermineredes indefra af de Direktoriemedlemmer, som Ministrene havde sat derind. Nu krævede de, at Hauch, Holstein og Vodroff skulde forlade Direktoriets. Moltke satte sig straks i Forbindelse med Bernstorff og aftalte, at de skulde gøre St. Germain klart, at en saadan Optræden maatte høre op⁵. Det gjaldt jo intet mindre end Ministrenes Hold paa Militærstyret, for hvis de tre blev afskediget, vilde St. Germain og Gähler være eneraadende i nær Kontakt med Kongen udenom Konseillet.

Det var for sent. St. Germain og Gähler sad endnu saa stærkt i deres Departement, at de kunde gennemtrumfe deres Krav. Vodroff fik sin Afsked ⁵/₁₂, og Rockstroh formoder, sikkert

¹ Cit. Hist. Tidsskr. 9. R. I, 161, Note 1.

² Cit. *ibid.*; Note 2.

³ A. P. B. til A. G. B. ²⁰/₁₁, ²⁷/₁₁ 1764 (Bernst. Pap. I, 311, 318); A. P. B. til U. A. H. ⁶/₁₀ 1764 (cit. Hist. Tidsskr. 9. R. I, 162, Note 3).

⁴ A. G. M. til J. H. E. B. (Efteraar 1764, Bernst. Pap. II, 355).

⁵ A. G. M. til J. H. E. B. ¹⁹/₁₀ 1764 (*ibid.*).

med Rette, at St. Germain ved at forflytte ham som Vice-Generalkrigskommissær til Hertugdømmerne i sin Hævn har villet ramme ham haardt økonomisk¹. 12/1 1765 tog Hauch sin Afsked og rejste til Kronborg som Kommandant. Saa forlod ogsaa Moltkes Søn Direktoriets².

Dermed var Broerne brudt af for et fredeligt Samarbejde. Konseillet maatte have Indseende med de militære Sager ad anden Vej: Fra Januar gennemgik Bernstorff personlig Direktoriets Anliggender med Gähler³. I Marts lykkedes det ham at faa undertegnet den dansk-russiske Forsvarstraktat i St. Petersburg og dermed udslette Modsætningsforholdet fra 1762. Forhandlingerne begyndte om Mageskiftet. 6/4 fik Bernstorff ansat General Arnstedt som 3. Deputeret i Direktoriets sammen med en anden tysk General, og Nevøens Glæde var stor over denne Terrænvinding⁴. Der var oprettet en ny Modvægt mod St. Germain og Gähler.

Samtidig svækkedes St. Germain føleligt ved, at Schmettow brød med ham. Han havde i Februar 1764 faaet den mægtige Stilling som kommanderende General i Norge. Det var Meningen, at ogsaa den norske Hærs Forhold skulde bringes endelig i Orden. Langt den største Del af den norske Hær var udskrevet, og Schmettow foreslog da i Efteraaret 1764 at kombinere Udskrivningen med det svenske Inddelingssystem, saa at Soldater og Officerer fik Jord og Hus, og deres Indkaldelsesperioder forkortedes⁵. Der skete nu intet mindre, end at St. Germain, der allerede laa i Strid med det konkurrerende norske Generalitet om Hærbevillingerne, foreslog en Omdannelse af den norske Hær, der vilde give 60 % hvervet Mandskab⁶, et radikalt Brud med hele den norske Tradition og Befolkningens

¹ Se Rockstroh, III 227; han har blot forskudt Vodroffs Afskedigelse et helt Aar.

² Ibid., III 228.

³ J. H. E. B. til G. 12/1, 13/1 1765 (Inkvisk. III, 96).

⁴ A. P. B. til A. G. B. 9/4 1765 (Bernst. Pap. I, 319).

⁵ Rockstroh III, 230.

⁶ RA. PM Marts 1765.

Forhold. Der kan kun have foresvævet St. Germain en Tanke om at sætte det norske Hærsystem paa samme Basis som det danske. Forskellen i Landenes Forhold var ham formodentlig ubekendt, og han havde forset sig paa Betegnelsen Nationalhær. Han ansaa den udskrevne Hær for en Milits af samme Art som den tidligere danske¹.

Schmettow var tydelig nok rystet over denne Optræden². Han mente, at St. Germain helt havde skiftet Princip³ — havde altsaa ikke forstaaet, at St. Germain troede, at den norske Hær var en svag Milits med to hvervede Regimenter. St. Germain vilde ikke give sig, og Schmettow sendte ham atter i April en skarp Redegørelse⁴. I sit første Svar havde han angrebet St. Germain, fordi han lod sig lede af Gähler, der altid gik Bagveje; han truede med at bryde med St. Germain, hvis han ikke løsrev sig fra Gähler⁵. St. Germain svarede vel, at han havde Ansaret for Planen, men indrømmede, at Gähler havde givet ham Detaillerne; han stod fast og vilde ikke svinge Gähler, som han skrev⁶. Saa klagede Schmettow i meget bitre Vendinger til

¹ RA. PM Marts 1765. Dette er aabenbart undgaaet Opmærksomheden, saa man i Martsbetænkningen har læst en radikal Ændring af St. G.s Anskuelser. Selv skrev han til Schmettow, at Kongen var bedre tjent af en regulær Hær end af en, «qu'on appelle ici une armée nationale; je ne regarderai jamais comme une armée un amas de paysans enregistrés dans des livres et un nombre d'officiers ou soit disant tels pour la plupart dispersés dans un pays immense, vivans et se conduisans à leur fantaisie, et qui peuvent à peine se connoître ni les paysans qui doivent former leur troupe» (St. G. til Schmettow 30/3 1765, Danske Mag. 6. R. IV, 70). Det andet Brev om den norske Plan har Trier fejlagtig anbragt under Februar 1764 (ibid., 59).

² «Si ce plan tout plein d'erreurs de calculs est de Mr. le maréchal, il faut dire qu'il est un grand homme à mener à l'ennemi des régiments tous formés, mais qu'il ne s'entend du tout pas au détail pour les former» (Randbemærkning tilføjet i St. G.s Brev 30/3 1765 (ibid., 70).

³ Schmettow til St. G. 9/3 1765 (ibid., 63).

⁴ Item 12/4 1765 (ibid., 71).

⁵ 9/3 1765: «daignez aussi vous mettre à ma place, et jugez à quel point je dois être étonné avec tout le public que V. E. accorde toute sa confiance et abandonne tous les détails à Mr. de Gähler . . .». Det var gennem hans Hænder alt passeret, og han som ordnede Direktoriets Sager (ibid.).

⁶ St. G. til Schmettow; han tilføjede: «Quand j'ai cru avoir à me plaindre

Bernstorff over St. Germain og hans Administration, en alvorlig Sag for Marskallen, da det jo var Schmettow, der havde skaffet ham til Danmark¹.

^{10/4} henvistes Sagen til en Kommission af Arnstedt og hans tyske Kollega Finck, Gähler og tre Deputerede fra Schmettows norske Generalitet. Kommissionen vendte sig enstemmig mod St. Germains Plan og tilføjede ham dermed et afgørende Nederlag. Gähler var med til uden Diskussion at forkaste St. Germains Plan og indgav en lang Betænkning, som nedsablede Marskallens Forslag, som han selv havde givet St. Germain alt Materiale til! I Samtiden mente man almindelig, at det var Gähler, der i Direktoriets dirigerede St. Germain, og ikke omvendt. Schmettows direkte Anklage, og endelig den her givne Skildring af Militærplanerne 1763—64 turde have bekræftet denne Opfattelse. Gähler var hurtigt blevet den ledende i Reformarbejdet og det var ham, der havde rensset ud i Officerskorpset. St. Germains Paastand, at det var Gähler, der havde givet ham alle Detailler til den norske Plan, og saaledes let kunde have vist ham det umulige i den, er saa meget sandsynligere, som St. Germain intet anede om Norge, — det fremgaar klart nok af hans Breve til Schmettow — og kun havde Gähler i Direktoriets til at retlede sig paa det Tidspunkt. Det var ogsaa Gähler, der nu refererede Militærets Sager og forelagde dem for Bernstorff og Moltke. Han har klart nok vidst, hvorhen Vinden var drejet. St. Germain stod isoleret i Danmark og kunde ikke længere gennemføre Gählers Planer. Under disse Forhold turde Gählers Optræden overfor den norske Plan være gemen². Og den bestak ikke Ministrene.

de M. le général de Gähler, je l'ai fait librement et à luy même; mais je n'en ai pas moins rendu justice à ses talens (Schmettow: cela plaît à dire à Mr. le Maal) je lui dois encore celle de déclarer que depuis que le directoire est érigé, l'on ne peut pas assez louer son zèle, son activité infatigable et son intelligence dans le travail; je dirai même plus, je suis persuadé que si le roy le perdoit, il lui seroit très difficile de le remplacer . . .» (Danske Mag. 6. R. IV, 69).

¹ Schmettow til J. H. E. B. ^{6/4} 1765 (Bernst. Pap. II, 495 f).

² Jfr. Schmettows Udtalelser til St. G. fra samme Tid: »Quand bien

Til sit norske Forslag havde St. Germain vedlagt et Bilag, der bad om Udskrivning aarlig af 10 Md. af de 49, hvert dansk Feltkompagni efter Forordningen 1764 skulde have haft. Det var et forsigtigt Forsøg paa at faa Kancellierne med til den endelige Udførelse af Forordningen. Selv dette mislykkedes, især da Arnstedt gik ind for, at Militsfolkene ikke skulde øves sammen med Feltregimenterne¹. Godsejerstyret havde fremtvunget Tilbagetoget fra den St. Germainiske, eller rettere, Gählerske, Ordning.

Sidst i Juli 1765 skrev Moltke til Bernstorff: »Jeg føler hele det Ubehag, som Deres Excellence maa have næret ved den Samtale, De har haft med St. Germain, hvis De har kunnet tale klart og lige ud om mange Sager, som han maaske ikke ved saa meget om som vi. Han maa forstaa, hvad Følgerne bliver, og hvad han vil gøre. Det er umuligt, at Sagerne kan fortsætte, som de nu ligger, og det er absolut nødvendigt at bøde paa det hele saa hurtigt som muligt«².

Endnu i November bad St. Germain blot om 5 udskrevne pr. Kompagni, ialt 1100 Md. Ogsaa det bremsede Kancellierne³. Handelen med Officerschager, som han ligesom Numsen havde søgt at standse, skød atter frem og legaliseredes endog ved kgl. Resolution af 4/9 1765. Med Rentekammer og Generaltoldkammer laa Direktoret i voldsom Strid⁴. I Oktober sendte Marskallen Gähler en Billet, som siden fandtes blandt hans Papirer, da de blev beslaglagt af Inkvisitionskommissionen ved Struensees Fald. Her havde St. Germain hastigt nedkradset Retningslinjerne for deres sidste Offensiv med Ordre om at gøre Modstand ogsaa mod de kongelige Resolutioner, hvis de skulde træde i Vejen. Der skulde sættes al Kraft paa Gennemførelsen

même je le (Gähler) soupçonne un peu de ne pas rendre un compte exacte à V. E. des affaires, des mémoires, des détails et des représentations dont il devoit lui faire rapport» (9/3 1765, Danske Mag. 6. R. IV, 66).

¹ Rockstroh III, 238.

² A. G. M. til J. H. E. B. 21/7 1765 (Bernst. Pap. II, 359).

³ Rockstroh III, 239.

⁴ Trier, 54 ff.

af Regimentsøkonomien, de norske Hærforslag, Artilleriets Omordning og Foranstaltningerne angaaende de udskrevne Soldater¹.

Det var en fortvivlet Kamp, der berøvede Marskallen enhver Støtte, mens Holstein svingede frem og tilbage mellem de stridende Parter. Mere og mere forbitredes han paa det gamle System; han raadførte sig med Gähler og vilde som denne tidligere rejse til Berlin². Han indrømmede siden, at Bernstorff havde udnyttet ham mod dem, han i Virkeligheden sympatiserede med³. Paa Gähler kunde St. Germain ikke stole. Selv den forkuede og svækkede Frederik V slog Haanden af Marskallen⁴. Januar 1766 døde denne sidste Støtte, Marskallen vel havde haft.

Den nye Konge, en intelligent, men degenereret Dreng, domineredes i de første Maaneder helt af Reventlow, Moltke og Bernstorff. St. Germain's Time var slaaet. Reverdil beretter, at Konseillet straks i de første Møder krævede St. Germain's Afsættelse. Reverdil prøvede paa at faa Kongen til at forhale Sagen, men den var ført til Protokols som afgjort, og i det følgende Møde fik Christian VII Ordren til Underskrift. Ved Audiensen om Aftenen sagde han til Reverdil: »Han har gjort Springet.«⁵

²⁰/₁ fik baade St. Germain og Gähler deres Afsked fra General-krigsdirektoriet. Holstein skrev fra Berlin, at det var indbyrdes Uenighed, der havde fældet dem, for ellers kunde ethvert Departement bestaa evigt i Danmark⁶. Om Sommeren skrev Gähler fra sin Forvisning som Vicekommandant i Glückstadt til St. Germain, at Publikums Vrede havde samlet sig om ham

¹ St. G. til G. ³/₁₀ 1765 (Inkvisk. IV, 595).

² Se Brevene til Bernstorff og Moltke med Bilag ²⁷/₈ 1765 (Bernst. Pap. II, 245 ff); U. A. H. til G. ⁹/₁₀ og ²⁹/₁₀ (Inkvisk. IV, 5 ff); Bernstorff var ganske klar over, hvad Meningen var, se hans Breve til Holstein ¹⁵/₁₀ og ²⁶/₁₁ 1765 (Bernst. Pap. II, 250 f), og Holsteins Brev ⁴/₁₀ 1765 (ibid., 249).

³ U. A. H. til G. ²⁹/₁₁ 1766 (Inkvisk. II, 55).

⁴ Se bl. a. Karl af Hessens Mémoires, 18.

⁵ Reverdil, 17.

⁶ U. A. H. til G. ⁸/₂ og ¹¹/₂ 1766 (Inkvisk. IV, 29, 31).

selv, fordi Ekstraskat og Inflation krævede et Offer for den offentlige Harme¹.

Publikums Instinkt turde have været korrekt, hvad Personen angaar; det var Gähler, som havde ført an i Reformerne og faaet den fransk uddannede St. Germain meget længere frem, end han havde tænkt sig. Sidst i 1759, da Schmettow forhandlede med ham om Ansættelsen i Danmark, havde han svaret Schmettow, at ingen kunde være mere begejstret for den preussiske Militærordning end han selv, men den duede kun der, hvor Fyrsten regerede som Preusserkongen, og det vilde være forbryderisk at indføre den i en Stat, hvis Regering var slap og Indbyggere dovne og blødagtige; man vilde kun faa en lappet Harlekin ud af det, og alle Partier vilde slutte sig sammen og støtte hinanden og til sidst anvende Vold; Fuldkommenhed burde man vel altid stræbe efter, men Fremgangsmaaden maatte variere efter det enkelte Lands Forhold². I Virkeligheden havde St. Germain fulgt denne moderate Kurs lige til Gähler i Foraaet 1763 fik ham med til sine preussiske Planer uden Reservation. Fra da af var det Gähler, som ledede Reformerne, og St. Germain paa Magtens Tinde var ikke den, der bøjede sig for civil Modstand. Sikkert har han heller ikke forstaaet, hvorledes Gähler brugte ham. For Næsen af Ministrene styrede Gähler Militærvæsenet bag St. Germain's Ryg. Nederlaget var uundgaaeligt for dem begge³.

Deres Fald efter Frederik V's Død svarede, paa et tidligere Stadium af Udviklingen, til Numsens efter Christian VI's Bortgang. Deres Reformplaner maatte naturligvis paa mange Punkter adskille sig fra hinanden i det tekniske, men i militær-

¹ G. til St. G. 23/8 1766 (Inkvisk. IV, 596 f).

² St. G. til Schmettow 26/11 1759 (Danske Mag. 6. R. IV, 12).

³ Som Suhm udtrykte det i sine hemmelige Efterretninger: »... men som han ei kiendte til Landet og ei engang kunde dets Sprog, saa maatte han betroe sig til andre, og havde da det Uheld at falde i slette Hænder. Hvad de sagde, troede han, og forsvarte siden de Meninger med Haardnakkethed, holdende sig det for en Skam at vige fra, hvad han engang havde antaget« (Hemmelige Efterretninger om de danske Konger efter Souveraineteten (1918), 23).

politisk og politisk Henseende er Forbindelsen tydelig nok. 1746 havde Godsejerstyret bremset Numsen og ladet Hæren forfalde. 1766, ved det nye Kongeskifte, havde Godsejerstyret tilsyneladende atter sejret efter Krisen 1762. Men mellem de to Perioder laa en Storkrig, der ændrede Europas Magt-balance og bragte ny social og politisk Gæring i det gamle Samfund. Konseillet havde ikke hørt det sidste Ord fra Gähler og St. Germain. Da de 1767 genvandt deres Magt, oplevede dansk Politik en ny og endnu voldsommere Krise paa den direkte Vej frem til Struensees Regime¹.

¹ Jeg haaber senere at kunne fremlægge en Undersøgelse af St. Germain's og Gählers anden Magtperiode og Begivenhederne 1766—67.
